930.26Б
К 48

НА АРХЕОЛОГИЧЕСКА БИБЛИОТЕКА № 1.

БЪЛГАРИЯ ВЪ ДРЕВНОСТЬТА

ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОЧЕРКЪ

ОТЪ

ПРОФ. ГАВРИЛЪ И. КАЦАРОВЪ

СЪ 41 ОБР. ВЪ ТЕКСТА

ИЗДАВА БЪЛГАРСКИЯТЪ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТЪ
СЪ СРЕДСТВА ОТЪ ФОНДА ИВ. Д. БУРОВЪ

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1926.

ПОПУЛЯРНА АРХЕОЛОГИЧЕСКА БИБЛИОТЕКА № 1.

БЪЛГАРИЯ ВЪ ДРЕВНОСТЬТА

ИСТОРИКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ОЧЕРКЪ

ОТЪ

ПРОФ. ГАВРИЛЪ И. КАЦАРОВЪ

СЪ 41 ОБР. ВЪ ТЕКСТА

ИЗДАВА БЪЛГАРСКИЯТЪ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТЪ
СЪ СРЕДСТВА ОТЪ ФОНДА ИВ. Д. БУРОВЪ

СОФИЯ — ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — 1926.

I

Съ право изтъква напоследъкъ проф. Бузескулъ,[1]) че XIX вѣкъ и началото на XX вѣкъ сж ознаменувани съ велики открития не само въ областьта на естествознанието, но и въ областьта на историята и археологията. Благодарение на систематичнитѣ разкопки, които се предприемаха отъ всички културни народи въ предна Азия и изкараха на бѣлъ свѣтъ безброй веществени и писмени паметници, нашитѣ познания по историята и културата на древнитѣ източни народи се увеличиха въ размѣръ, за който пораншнитѣ поколѣния не можеха и да мечтаятъ. Но не само това; лопатата на археолога изрови изъ мрака на вѣковетѣ и съвсемъ нови, непознати до сега културни срѣдища; така напр. ние узнахме за хетитската култура въ М. Азия, критско-микенската въ бѣломорската область и Елада, предизраелската култура въ Палестина и т. н. Но и въ други страни на Европа археологическитѣ издирвания презъ това време продължаваха най-интензивно и доставиха най-ценно градиво за упознаване съ културата на класическитѣ народи и съ културното развитие на Европа въ предисторическия и ранноисторическия периодъ. Не ще и дума, че всички тия открития възбудиха не малъкъ интересъ къмъ древностьта и въ по-широки слоеве на обществото и издигнаха археологията въ степень на най-важна помощна наука на историята.

„Археологията изучва вещественитѣ паметници на историческото минало, като се почне отъ най-древни времена, достжпни за нашето познание, и се свърши съ епо-

1) Открытия XIX и начала XX века в области истории древнего мира, I 9.

хата, която отдѣля простото минало отъ историческото минало“.[1]) Подъ веществени паметници трѣбва да разбираме всички паметници на миналото безъ огледъ на цельта имъ, значението имъ, материала, отъ който сѫ направени, художеството имъ или битово значение; като напр. остатъци отъ градове и селища, развалини отъ разни здания (дворци, храмове, капища, кѫщи), могили и гробници, предмети за домашна употрѣба, оржжия, грънчарски издѣлия, паметници на скулптурата, живописьта и художествения занаятъ и пр.

Колкото по-малко сѫ писменитѣ паметници, които имаме за нѣкоя епоха — а пъкъ за нѣкои епохи изобщо не притежаваме никакво писмено предание — толкова по-голѣмо е значението на веществените паметници, защото безъ тѣхъ ние не бихме знаели нищо за културата на народа, за неговия битъ, култъ, религия, изкуство и техника. Много пѫти тия паметници ни позволяватъ да си правимъ заключения и за политическата уредба на държавата, за сношенията ѝ съ други страни, за културното влияние, което тя е упражнявала върху тѣхъ и обратно и пр.

Между веществените паметници особено трѣбва да споменемъ монетитѣ и медалитѣ, съ които се занимава специална наука — нумизматиката. Изучването на старитѣ монети, които ни сѫ запазени въ голѣмъ брой, ни дава градиво не само за стопанската история и търговскитѣ сношения, но и за хронологията, политическата история, взаимнитѣ отношеня между държави и градове и т. н.; да не говоримъ за това, че монетитѣ често ни даватъ портрети на исторически личности, сведения за митологията, домашния битъ, обичаитѣ, оржжието. Често пѫти монетитѣ и медалитѣ сами по себе си представятъ

1) С. А. Жебелевъ, Въдение въ Археологию, II 4: „Историческото минало е това минало, чието развитие е завършено и което е отишло въ областьта на историята“.

произведения на изкуството и даватъ материалъ за историята на изкуството.[1])

Като преходъ между веществените и писменитѣ паметници могатъ да се смѣтатъ надписитѣ, които сѫ запазени главно върху камъкъ. Отъ тѣхъ историкътъ черпи най-разнообразни сведения за политическата история, държавната уредба, езика, религията и частния животъ на народа, който ги е оставилъ. Съ тѣхното проучване се занимава пакъ специална наука — епиграфиката.

У други, вече напреднали въ културно отношение народи, значението на паметницитѣ на историческото минало е общо признато; тия паметници най-грижливо се запазватъ и проучватъ. У насъ, обаче, интересътъ къмъ тѣхъ е още слабъ, особено въ по-широкитѣ слоеве на народа; затова тия паметници често се рушатъ отъ иманяри и невежествени люде. Случайни, ценни находки се разграбватъ отъ намервачитѣ и тайно се продаватъ на златари, сарафи и търговци, макаръ че това се запрещава отъ сѫществуващия специаленъ законъ за старинитѣ. Но има и нѣщо по-лошо; намиратъ се българи, толкова лишени отъ чувство на родолюбие, че предпочитатъ да продаватъ придобититѣ отъ тѣхъ старини на чужди лица и колекционери, само за да получатъ повече пари. У насъ още липсва съзнание за значението на отечественитѣ старини; ние още не сме се проникнали отъ убеждението, че безъ да запазимъ, съберемъ и проучимъ нашитѣ паметници, ние не ще можемъ да възстановимъ историята на българскитѣ земи. Ние забравяме, колко голѣмо значение могатъ да иматъ тия старини за засилване на народното самосъзнание, за политическото и нравствено възпитание на подрастващето поколение. Защото, прави сѫ думитѣ, които е ка-

1) За горното в. Бузескулъ, Лекціи по исторіи Греціи, I, 7 сл.

залъ L. Heuzey въ предговора на едно свое съчинение:[1]) „едно убеждение ме поддържаше въ моето дѣло: това е твърдата вѣра, че познанието на древността е единъ отъ най-здравитѣ устои на модерното възпитание; никоя друга наука не допринася повече за закрепване на духоветѣ и не ги обучава по-добре въ независимость и мѫжество на мисъльта, безъ което просвѣтенитѣ класи на единъ народъ не биха могли да работятъ за неговото бѫдаще."

Обаче тукъ трѣбва да изтъкнемъ и друго важно обстоятелство. Паметницитѣ на нашата земя иматъ значение не само за насъ, българитѣ; тѣ сѫ еднакво ценни и за общата културна история, защото извънредно важни проблеми отъ нея не ще могатъ да бѫдатъ решени безъ да се изследва нашата земя въ археологично отношение. Тая мисъль ще обоснова по-подробно въ нашето изложение; тука ще обърна внимание само на следното. България по своето географско положение между изтокъ и западъ образува кръстопѫть. Тя е лесно достѫпна откъмъ Бѣло и Черно море; на северъ Дунавътъ е билъ важенъ пѫть, по който сѫ се пренасяли разнообразни културни елементи. България отъ най-старо време се е намирала въ съседство съ високо развити културни срѣдища: на югъ критско-микенската култура, която вече въ 2000 год. пр. Хр. достига голѣмъ разцвѣтъ, който продължава до XIV вѣкъ пр. Хр.; на изтокъ — малоазиятската култура, която е била подъ влияние на вавилонската. Морскитѣ протоци тукъ не сѫ образували преграда; както лесно преминавали преселенци отъ Тракия въ М. Азия, тъй и културнитѣ елементи се пренасяли отъ западъ къмъ изтокъ и обратно. Разнообразнитѣ културни струи, които сѫ се кръстосвали въ нашитѣ земи презъ всички епохи на развитието, не сѫ

[1]) Mission archéol. en Macédoine.

могли да не се отразятъ въ домашнитѣ ни паметници; благодарение на това у насъ съ произлѣзли своеобразни преходни форми, които представятъ голѣмъ интересъ за науката. Освенъ това нашата земя крие въ недрата си богати паметници отъ всички епохи на развитието, като се започне отъ старокаменния вѣкъ и се свърши съ последнитѣ вѣкове на историческото минало.

II

Въ историческо време Балканскиятъ полуостровъ е билъ обитаванъ главно отъ три народи; южната часть на полуострова е била заета отъ елинитѣ, западната отъ илирийцитѣ, а източната отъ тракитѣ. Къмъ западъ тракитѣ достигали до Струма, обаче въ по-старо време и Македония и Халкидическия полуостровъ сѫ били заселени отъ тракийски племена, които по-късно били покорени и погълнати отъ македонцитѣ. Следи отъ тракийски племена ние намираме и въ Тесалия, въ срѣдна Гърция (Фокида, Беотия, Евбея) и по островитѣ на Бѣло море (Тасосъ, Самотраке, Лемносъ, Наксосъ).

И днесъ още науката не е въ състояние да опредѣли, въ кое време тракитѣ се поселили въ историческитѣ си жилища. Напоследъкъ професоръ П. Кречмеръ изказва мнение, че гърцитѣ проникнали въ историческитѣ си жилища (въ Елада) въ първата половина на второто хилядогодие пр. Хр.; следъ тѣхъ откъмъ северъ и североизтокъ се явили тракитѣ. Предполага се сѫщо, че когато последнитѣ нахлули въ историческитѣ си жилища, тѣ заварили тамъ едно по-старо автохтонно население, което тѣ покорили и погълнали.

За това прастаро време ние нѣмаме никакви писмени извори; ако искаме да се запознаемъ, поне отчасти, съ материалната и духовна култура на племената, които сѫ обитавали нашата земя въ предисторическо време,

ние трѣбва да се обърнемъ къмъ помощьта на археологията, както вече споменахме по-горе.

Най-старата епоха въ културното развитие на човѣка е известна въ науката подъ име старокаменен периодъ (палеолитъ); презъ тая епоха човѣкътъ, който е живѣлъ повечето въ естествени пещери, е употрѣбявалъ за направа на своитѣ орѫдия и орѫжия, освенъ дърво и кость, главно камъкъ и то въ най-груба обработка, т. е. само очуканъ, а не и угладенъ. Отъ тая епоха у насъ до скоро не бѣха открити по-значителни остатъци, макаръ че нашето отечество изобилствува съ хубави пещери. Тепърва напоследъкъ въ пещерата „Темната дупка" при Карлуково се направиха разкопки, които дадоха обиленъ материалъ отъ старата каменна епоха, най-вече кремъчни орѫдия: върхове за стрели и копия, ножове, стъргалки, свредели и пр.; открихa се сѫщо кости отъ дивъ конь, диво магаре, туръ (bos primigenius), северенъ еленъ, мамутъ, носорогъ, пещеренъ вълкъ и хиена и пр. Така ние добиваме възможность да се запознаемъ съ живота на човѣка, който е обиталъ нашата земя въ тая прастара епоха.

Голѣмъ напредъкъ въ културното развитие настѫпилъ, когато човѣкъ се научилъ да углажда (полира) камъка и да му придава форма, удобна за неговитѣ нужди. Тая епоха на развитието се нарича новокаменна (неолитъ). Благодарение на разкопкитѣ, които се предприеха у насъ въ последнитѣ десетилѣтия и които дадоха обиленъ материалъ, тая културна епоха у насъ, която се датира въ III-то хилядогодие преди Хр., е сравнително по-добре позната. Селища (обикновено голѣми плоски могили) отъ това време се откриха на много мѣста у насъ: напр. при с. Илинци и Кремиковци (Софийско), Кьосе-Базиргянъ (Шуменско), Коджа-дерменската могила (до Шуменъ), при с. Султанъ (Поповско), при с. Чекендинъ (Ески-Джумайско), Кара-Арнаутъ (Разградско), Деневa могила при с. Салманово (Преславско), могила при гр. Русе, могила до Рашевата воденица при Ямболъ, при с. Мечкюръ и Костиево (Пловдивско), могила Деве-Барганъ при Търново-Сейменъ, могилата въ с. Кирилово (Старозагорско) [1]) и т. н. Открититѣ въ тия селища материали се пазятъ главно въ Соф. Народенъ музей, отчасти и въ провинциалнитѣ музеи (Шуменъ, Варна, Разградъ, Пловдивъ, Стара-Загора, Карнобадъ). Сѫщо и въ нѣкои пещери у насъ се откриха остатъци отъ тоя периодъ; напр. въ пещерата Моровица при с. Гложене (Тетевенско). Мадара (Шуменско), малката и голѣмата пещера при Търново, пещерата „Лисца" при с. Бѣляковецъ (Търновско) и пр. Тия остатъци (керамика, орѫдия) представятъ по-примитивна степень въ развитието на неолита въ България. Особна група образуватъ и културнитѣ останки отъ неолитскитѣ селища по Дунава (между Тимокъ и Видъ), които стоятъ въ свръзка съ подобни находки край Дунава въ Сърбия и Ромъния.

Между различнитѣ остатъци отъ новокаменния периодъ най-напредъ привличатъ вниманието ни грънчарскитѣ издѣлия (керамика), които сѫ правени безъ грънчарско колело. Сѫдоветѣ вече ни се представятъ съ разнообразни, отчасть доста хубави форми, и често пѫти сѫ снабдени и съ орнаменти, повечето геометрични (линии въ разни комбинации, спирали, меандри, волути и пр.). Орнаментитѣ биватъ или рисувани (главно съ графитна боя, но се срѣща и червена и бѣла боя), или инкрустирани, релиефни и врѣзани (обр. 1). Особенъ интересъ представя единъ сѫдъ въ форма на животно, намеренъ въ Коджа-Дерменската могила (обр. 2). Покрай това срѣщаме многобройни орѫдия отъ хубаво изгладенъ камъкъ (брадви, длета, чукове, боздугани и пр.), кремъчни орѫдия (стъргалки, ножове, върхове за стрели

[1]) Находкитѣ отъ Св. Кирилово се приписватъ на ранно бронзовия периодъ (халколитъ).

и копия, брадви), хромели (мелнични камъни), глинени прешлени и лъжици, глинени печати за багрене на тѣлото (татуиране), орѫдия отъ рога и кость, накити отъ

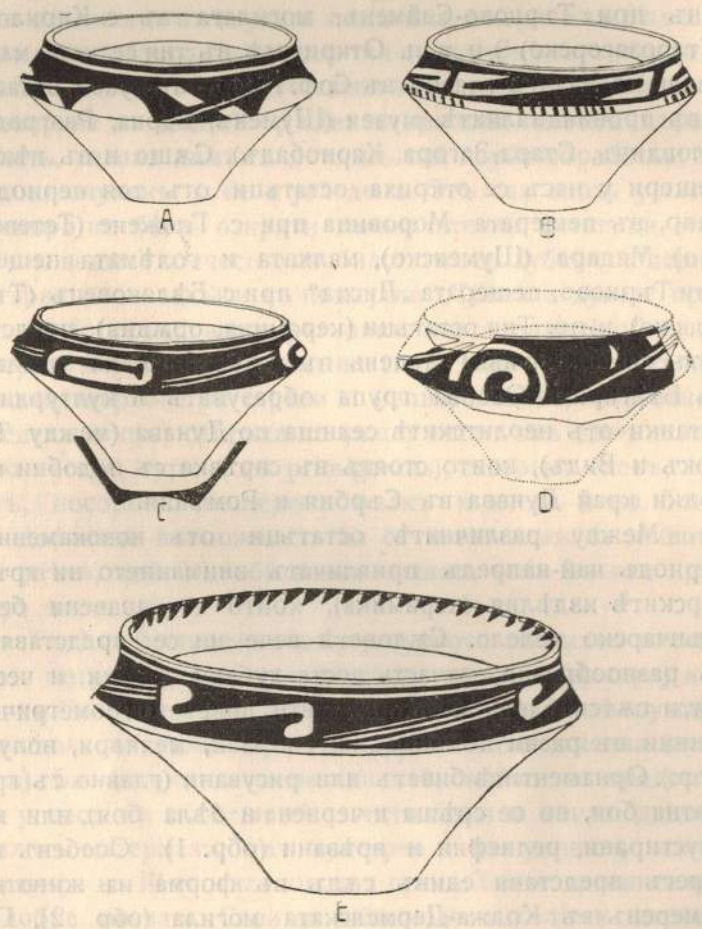

Обр. 1. — Глинени сѫдове съ рисувани орнаменти отъ Коджа-Дерменската могила.

мониста и черупки и т. н. Позната ни е и формата на колибитѣ въ тая далечна епоха, защото при разкопкитѣ се намериха и глинени модели на колиби; тѣ сѫ

имали четвъртита основа и фронтоненъ покривъ и сѫ били снабдени съ входъ на тѣсната страна на колибата; въ единъ моделъ отъ Салманово и двѣтѣ тѣсни страни иматъ отворъ; въ модела отъ Коджа-Дерменската могила отворитѣ на тѣснитѣ страни сѫ снабдени съ кръгли дупки; и дългитѣ страни сѫ снабдени съ по две кръгли дупки (прозорци); въ тоя моделъ личатъ върху покрива и отвеснитѣ пластове отъ слама,

Обр. 2. — Глиненъ сѫдъ отъ Коджа-Дерменската могила.

съ която е била покрита колибата (обр. 3). Отъ разкопкитѣ сѫщо се установи, че колибитѣ били изграждани отъ пръти и измазвани съ дебелъ слой отъ глина. Нашитѣ прадѣди въ това време, покрай съ скотовъдство и ловъ, се занимавали вече и съ земледѣлие, както ни учатъ открититѣ остатъци отъ въгленясало жито.

Отъ новокаменния периодъ имаме и мегалитни паметници (долмени), които представятъ гробници: обикно-

вено четвъртита стаичка, изградена отъ голѣми недѣлани плочи, изправени върху рѫба си, отгоре покрити съ единъ или повече блокове. По нѣкога имаме и две стаички една задъ друга, къмъ които води коридоръ, или пъкъ коридорътъ може да липсува. Върху стаичкитѣ била натрупвана могила отъ камъни и пръсть. Въ България долменитѣ, които се наричатъ отъ населението „капаци“, „капаклийки“, „гробове“, „змеюви дупки“ и пр., се срѣщатъ въ голѣмъ брой въ Странджа, Сакаръ-планина и Родопитѣ. За жалость тия паметници у насъ много се рушатъ отъ иманяритѣ. Необходимо е да се разкопаятъ повече отъ тия долмени и да се проучатъ сравнително съ подобнитѣ паметници въ други страни.

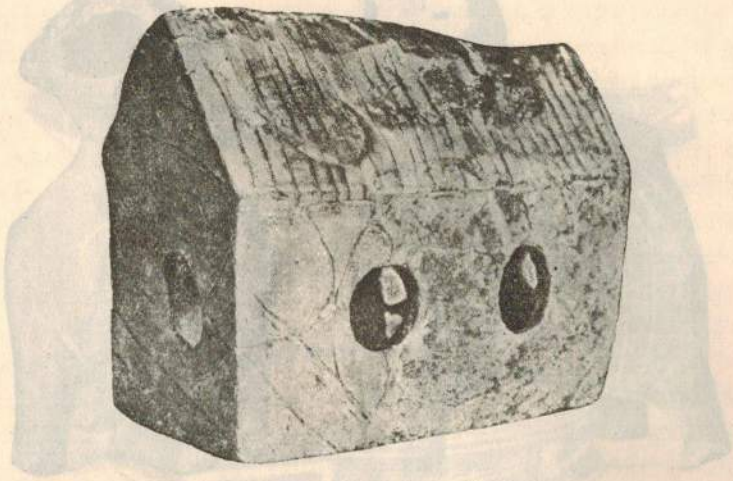

Обр. 3. — Моделъ на колиба отъ Коджа-Дерменската могила.

На много мѣста у насъ намираме скални блокове съ четвъртити или кръгли вдлъбнатини и улейчета, които сѫ служели за културни цѣли; у народа тия паметници се наричатъ „поничкн“, „яхни“ или „шарапъ-таши“. Обаче и тѣ още не сѫ проучени по-основно, макаръ да

представятъ голѣмъ интересъ за предисторията на България и съседнитѣ ѝ страни.

Въ предисторическата селищна могила при Русе се откриха и погребения; мъртвиятъ е билъ заровенъ въ положение на спящъ човѣкъ; до рѫцетѣ му били поставени два глинени сѫда съ рисувани орнаменти; въ единъ отъ тия сѫдове се намѣри една медна игла за коса и огърлица отъ кръгли мониста, изрѣзани отъ черупки. Подобни погребения се откриха и въ могилата при Балбунаръ.

Както въ други страни, така и у насъ, къмъ края на новокаменния периодъ се явява и медьта, употрѣбявана отначало за украшения, а после и за орѫдия и орѫжия. Тая епоха се нарича каменно-медна (халколитична). Единични медни предмети сѫ намерени въ много отъ споменатитѣ по-горе селищни могили. Медни мотики, длета, сѣкири, брадви сѫ намирани случайно на разни мѣста въ България. Интересно е да се забележи, че селищата отъ неолита съ рисувана керамика сѫ били изоставени въ началото на бронзовата епоха; бронзови предмети въ тѣхъ не сѫ намирани. Сѫщото явление се наблюдава и въ Молдова и въ областьта на Днепъръ и Днестъръ. Причината на това още не е разяснена.

Керамиката на неолита въ България не е изолирана; тя стои въ свръзка съ източната група на тъй наречената лентеста керамика, която се срѣща и въ Галиция, Седмиградско, Буковина, Молдова, Бесарабия, южна Русия и Тесалия. Въ време на войната германски археолози разкопаха една могила отъ сѫщата епоха при Черна-вода (Добруджа); намеренитѣ въ нея сѫдове сѫ рисувани главно съ две бои; върху червенобоядисаната основа на сѫда била нанасяна бѣла боя по такъвъ начинъ, че украснитѣ мотиви оставатъ извадени върху червения фонъ. Ясно е на пръвъ погледъ, че тая керамика и по

формата на съдоветѣ, и по украситѣ си стои въ най-близка връзка съ тракийската.

Разучването на гореспоменатата културна область на югоизточна Европа съ рисувана керамика е повдигнало доста въпроси: каква е относителната хронология на отдѣлнитѣ групи въ тая културна область, каква е връзката ѝ съ културата на срѣдна Европа отъ една страна, и съ културата на Бѣломорската область (особено Критъ) отъ друга; най-после, може ли да се приеме, че носители на тая култура сж били племената, които въ по-късно историческо време населявали Европа и Балканския полуостровъ. Всички тия въпроси още не сж разяснени достатъчно; обаче очевидно е, че за тѣхното разрешение не малко ще допринесе по-основното изследване на новокаменната и новокаменномедната епоха въ България и Македония. [1])

Характерно за сжщата културна область на рисуваната керамика е и широкото разпространение на глиненитѣ и костени идоли на човѣци и животни, каквито сж открити въ голѣмъ брой и у насъ. Особенъ интересъ представятъ намеренитѣ у насъ четири плоски мраморни идоли на жена съ скръстени на корема ржце (обр. 4); тѣ могатъ да се сближатъ съ мраморнитѣ идоли, открити въ цикладскитѣ острови и ни учатъ, че въ предмикенската епоха (ок. 2000 г. пр. Хр.) Тракия действително се е намирала въ свръзка съ Бѣломорската културна область.

Отъ друга страна културата на новокаменно-медната епоха въ Тесалия, Македония, Тракия и Дунавската

[1]) Отъ досегашнитѣ предистории издирвания въ Македония се вижда, че неолитската култура на Македония и Сърбия се отличава отъ тая на молдавско-трако-тесалийската група; въ керамиката на Македония и Сърбия, която въ техническо и художествено отношение стои по-низко отъ тракийската, преобладаватъ сждове съ врѣзани орнаменти или безъ орнаменти, рисуваната керамика е твърде рѣдка. (На това обърна напоследъкъ внимание St. Casson).

область стои въ свръзка и съ М. Азия, имено съ старата Троя (дн. Асарлъкъ, не далечъ отъ устието на Дарданелитѣ). Разкопкитѣ въ тая крепость, която е владѣяла морския пжть презъ Дарданелитѣ, установиха деветь поселищни пласта, които се простиратъ отъ времето на по-стария неолитъ дори до римско време. Второто по-

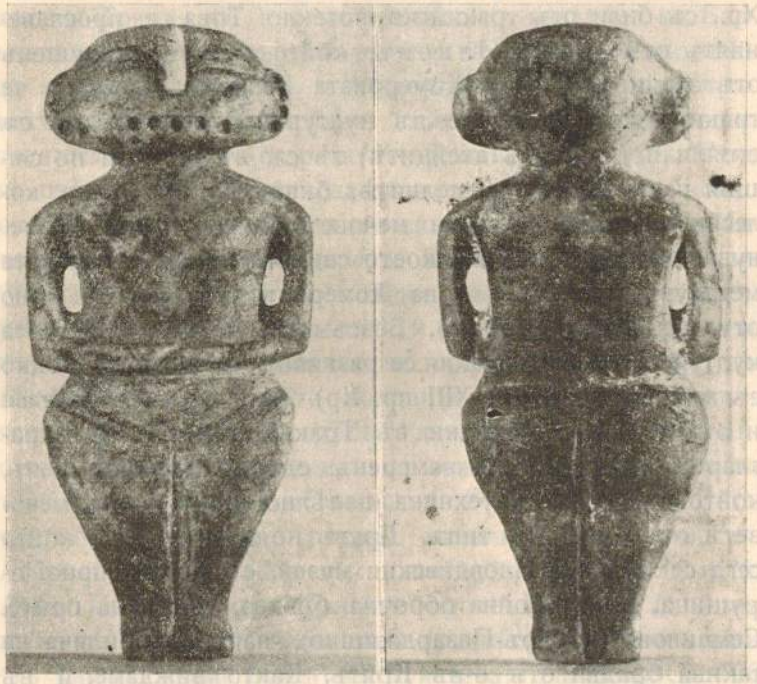

Обр. 8. — Мраморенъ идолъ отъ Стара-Загора.

селище (ок. 2500 г. пр. Хр.), което е било обкржжено съ мощни стени, принадлежи на новокамения и раннобронзовия периодъ; златнитѣ украси, които се намериха тамъ (напр. тъй нареченото съкровище на Приама), ясно свидетелствуватъ за високата култура на М. Азия въ това време. Керамиката на Троя отъ тоя периодъ има, както

споменахме, връзка съ тая отъ тракийски могили (напр. Св. Кирилово) и отъ наколнитѣ жилища въ Гебедженското езеро. Дори се предполага, че носители на тоя културенъ слой въ Троя сѫ били сѫщо тракийци. Това още не може да се установи съ положителность, обаче сигурно е, че жителитѣ на шестото поселище въ Троя, което сѫщо е било укрепено и е цъвтѣло ок. XV в. пр. Хр., съ били отъ тракийско потекло. Това е прославениятъ отъ Хомера Илионъ, който е билъ разрушенъ отъ ахейцитѣ.[1]) Отъ Хомеровата Илиада се вижда, че тракитѣ въ това време въ културно отношение не сѫ стояли по-долу отъ ахейцитѣ; тѣ сѫ въоржжени по сѫщия начинъ като последнитѣ, биятъ се съ боеви колесници, копия и дълги мечове; Хомеръ често споменува тракийски мечове, което свидетелствува за развита металургия; познато е на Хомера и тракийското вино отъ Исмаръ (Маронія). Безсъмнено е, че бронзовата култура въ южна Тракия се развивала отчасти успоредно съ микенската (XVI—XIII пр. Хр). Това се потвърждава и отъ единични находки въ Тракия; така при с. Карагларе (Панагюрско) е намеренъ единъ бронзовъ мечъ, който по форма и техника напълно прилича на мечоветѣ отъ микенски типъ. Другъ подобенъ мечъ, който сега се пази въ Пловдивския музей, е откритъ при Перущица. Една двойна оброчна брадва, намѣрена при с. Семчиново (Татаръ-Пазарджишко), напълно прилича на такива брадви отъ о-въ Критъ. Както виждаме, и въ това отношение археологическото обдирване на Тракия обещава твърде ценни резултати. Но има и друго обстоятелство, което трѣбва да се изтъкне. Отъ отдѣлни находки въ тракийски могили (златни диадеми, куполна гробница при Лозенградъ и пр.) ние се учимъ, че, до-

[1]) По тоя въпросъ ср. по-подробно Г. И. Кацаровъ, въ IV Отчетъ на Бъл. Арх. Институтъ стр. 34 сл.

като въ Елада микенската култура е била унищожена отъ новонахлулитѣ северни гръцки племена, въ Тракия микенски културни елементи се запазили чакъ до V в. пр. Христа.

III

Отъ гореизложеното е ясно, какво значение е имала древна Тракия въ предисторическото развитие на Балканския полуостровъ. Обаче не е само това. Не можемъ да не изтъкнемъ тукъ и обстоятелството, че къмъ тракитѣ се числятъ и племена, които сѫ оставили значителни следи въ по-старата история на древностьта. Тука на първо мѣсто трѣбва да споменемъ фригитѣ, които ок. XV в. пр. Хр. отъ старитѣ си жилища въ западна Македония се преселили презъ протоцитѣ въ М. Азия (Фригия) и основали тамъ силно царство, което е изиграло важна историческа роля и е упражнило влияние и върху културното развитие на гръцкитѣ поселенци въ М. Азия презъ първата половина на първото хилядогодие пр. Хр. После трѣбва да споменемъ кимерийцитѣ, които се установили въ южна Русия и основали тамъ своя държава. По-късно тѣ били изтикани отъ скититѣ, минали въ Армения, влѣзли въ конфликтъ съ Асирия (714 г. пр. Хр. и следнитѣ) и опустошили и М. Азия. По-късно отъ фригитѣ проникнали въ М. Азия мизитѣ, които сѫ часть отъ тракийското племе мизи (въ римско време Moesi) въ дунавската равнина. Ок. 700 г. пр. Хр. се преселили отъ източна Тракия въ М. Азия племената тини и витинци.

Като оставимъ на страна оскѫднитѣ сведения върху тракийската култура на бронзовата епоха, които черпимъ отъ Хомера, други писмени паметници за тая епоха ние не притежаваме. Тая празднота може да се попълни само съ археологически изследвания и разкопки. За сега разполагаме само съ единични или колективни находки

отъ разни мѣста на България (най-вече отъ сев. България): напр. бронзови брадви и мотики, мечове, върхове на копия, ками, сърпове, гривни. По своя типъ тия

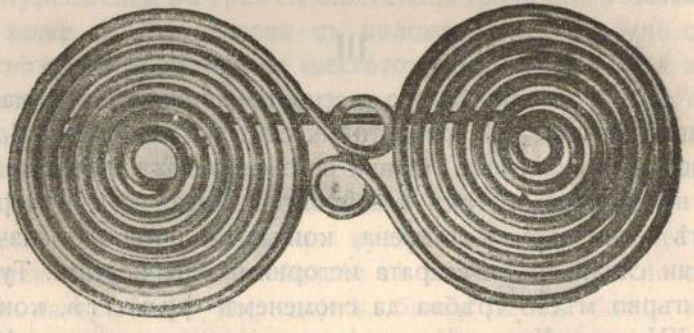

Обр. 5. — Спирална бронзова фибула отъ Видинъ.

орждия и оржжия могатъ да се сравнятъ съ подобни находки отъ Унгария, Сърбия, и други мѣста на срѣдна Европа.

Обр. 6. — Дъговидна бронзова фибула отъ България.

Каменно-медниятъ културенъ периодъ въ България се прекжсва внезапно; напротивъ въ Македония, както се доказва отъ археологическитѣ издирвания на послед-

нитѣ години, бронзовата култура е цъвтѣла до началото на желѣзния вѣкъ; тая култура показва силно влияние на културата на теремаритѣ (наколни селища) отъ дунавски типъ; както ни е известно отъ Херодота и други автори, наколнитѣ селища сжществували въ македонскитѣ езера чакъ до класическо време. Английскиятъ археологъ St. Casson [1]) приема че ок. 1500 г. пр. Хр. преселенци отъ Унгарската равнина и средни Дунавъ,

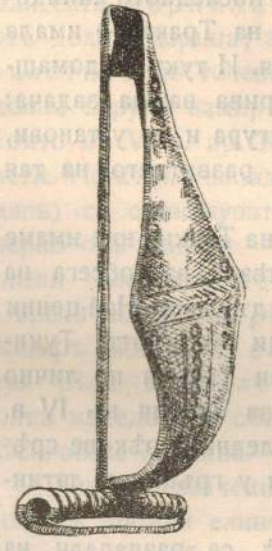

Обр. 7. — Сребърна фибула отъ България.

Обр. 8. — а: бронзова каничка отъ Орѣховско; б: бронзова украса отъ България.

които носѣли съ себе си бронзова култура, проникнали къмъ югъ по две посоки; една часть по Сава и западна Морава къмъ Босна, друга часть по Моравско-вардарския пжть къмъ южна Македония.

Това, що казахме за бронзовата епоха, важи и за халщатската култура т. е. културата на ранножелѣзната епоха (ок. 1000—500 г. пр. Хр.). И нейното обдирване у насъ е още въ началото си; обаче открититѣ на

1) Archaeologia, LXXIV, 73 сл.; The antiquaries Journal VI, 59 сл.; Macedonia, Thrace and Illyria 127 сл.

Ин. № 1031/67

разни мѣста въ България и Македония предмети: бронзови и сребърни фибули (безопасни игли), отворени масивни гривни, спирални гривни, обкови на ножници, кѫжеловидни бронзови предмети и други украшения, върхове на копия, глинени сѫдове и пр. (обр. 5—8), които иматъ близки успоредици въ илирийската область, ни учатъ, че въ първата половина на последното хилядогодие пр. Хр. материалната култура на Тракия е имала много общи чърти съ тая на Илирия. И тукъ за домашната ни археологична наука се открива важна задача: да изследва остатъцитѣ отъ тая култура и да установи, какво свое е допринесла Тракия въ развитието на тая обща илиро-тракийска култура.

Писмени известия за историята на Тракия ние имаме тепърва отъ времето, когато тя влѣзла въ обсега на влиянието на съсединитѣ ѝ културни държави. Най-ценни сведения даватъ гръцкитѣ историци Херодотъ, Тукидидъ и Ксенофонтъ, които познавали Тракия по лично наблюдение; сѫщо важни известия за Тракия въ IV в. пр. Хр. намираме у Демостена; за следнитѣ вѣкове срѣщаме само твърде оскѫдни сведения у гръцки и латински историци и географи.

Въ историческо време тракитѣ се разпадали на многобройни племена, които често враждували помежду си и немогли да се обединятъ въ цѣлостна държава. Тукъ ще споменемъ по-важнитѣ отъ тия племена. Въ плодородната равнина на Хебросъ (Марица) сѫ живѣяли одриситѣ, чиито главни селища били Ускудама (Одринъ) и Кипсела (дн. Ипсала). По горното течение на Марица и въ Родопитѣ обитавали беситѣ. Въ днешна североизточна България чакъ до долни Дунавъ намираме гетитѣ. Северно отъ Дунава въ римско време се споменуватъ дакитѣ, които населявали дн. Влахия и Седмиградско. Въ западна България сѫ живѣяли трибали и мизи. По-нататъкъ трѣбва да споменемъ тинитѣ по

Черноморския брѣгъ на сѣв. отъ носа Тиниада (дн. Иниада), апсинти и кени западно отъ Пропонтида (Мряморно море), асти въ делтата на западъ отъ Византия, долонки въ Тракийския Херсонесъ (Галиполски полуостровъ); киконите по Бѣломорския брѣгъ южно отъ планина Кара-кушъ, които се споменуватъ още въ одисеята, корпилитѣ по родопскитѣ склонове западно отъ долна Марица; западно отъ тѣхъ сапеитѣ и койлалетитѣ по течението на рѣка Арда. Въ областьта на долна Струма намираме деропи, ореските, тинтени, които въ VI в. пр. Хр. сѫ сѣкли хубави сребърни монети. По-късно западно отъ планината Пангей (Пърнаръдагъ) се споменуватъ едонитѣ и одомантитѣ, сѣверно отъ Пангей — сатритѣ. Тука проникнали и пеонски племена: пеопли и сириопеони (въ дн. Сѣрско поле). По рѣката Струма сѣверно отъ Демиръ-Хисаръ живѣяли синтитѣ, а по горното течение на тая рѣка данталетитѣ. Медитѣ населвали днешнитѣ македонски области Малешево и Пиянецъ чакъ до Осоговска планина.

Голѣмо значение за културното развитие на Тракия сѫ добили елинскитѣ колонии, които отъ VIII в. пр. Хр. нататъкъ били основани по брѣговетѣ на Бѣло и Черно море. Халкидическиятъ полуостровъ билъ колонизиранъ главно отъ градоветѣ Халкида и Еретрия (въ о-въ Евбея); Коринтъ основалъ Потидея (при дн. Хандаксъ въ полуострова Касандра); обаче тукъ се задържало до късно староседѣлското население отъ пеласги и траки. Паросци завладѣли острова Тасосъ и срещуположния тракийски брѣгъ, дето обработвали златнитѣ рудници въ областьта на Пангей; за улеснение на търговията съ тракийскитѣ племена на вѫтрешностьта били основани по брѣга нѣколко тържища (Галепсъ, Ойсиме и пр.). Колониитѣ по тракийския брѣгъ били основани отъ малоазийски гърци; напр. Абдера (Кале-бурунъ при

Булустра), Месамбрия (при устието на Шаплъ-дере), Марония, Еносъ. Тракийскиятъ Херсонесъ (Галиполски полуостровъ) билъ заселенъ отъ еолийци; на северния брѣгъ на Пропонтида (Мряморно море) самосци основали Перинтъ (дн. Ерегли), а мегарянитѣ — Селимбрия (Силиврия); на чаровния брѣгъ на Босфора сѫщитѣ основали Византионъ.

Гръцкитѣ колонии по западния брѣгъ на Черно море били основани главно отъ милетчани въ VII в. пр. Хр.; по-главнитѣ отъ тѣхъ сѫ Истросъ (при Каранасуфъ), Томи (при Кюстенджа), Одесосъ (Варна), Аполония (Созополъ); последната колония основала Анхиало. Калатисъ (Мангалия) била основана отъ витинската Хераклея, а Месемврия отъ мегарянитѣ. По-късно се споменуватъ и други градове по Черноморския брѣгъ, напр. Бизоне (при Каварна), Дионисополъ (при Балчикъ). Отъ археологически находки се учимъ, че и при Бургасъ (на мѣстностьта „Сладкитѣ кладенци“) е сѫществувало селище въ класическо време. Южно отъ Созополъ брѣгътъ, лишенъ отъ по-добри пристанища, е билъ слабо колонизиранъ; тукъ се споменуватъ само поселищата Тиниада (дн. Иниада) и Салмидесъ (дн. Мидия).

Но нека проследимъ по-нататъкъ историческитѣ сѫдбини на Тракия. Въ време на атинския тиранъ Пизистратъ (561 — 528 г. пр. Хр.) атинскиятъ болярин Милтиадъ основалъ княжество въ тракийскиятъ Херсонесъ (Галиполски полуостровъ). Самъ Пизистратъ въ време на изгнанието си успѣлъ да се установи на долна Струма, дето по-късно атинцитѣ основали Амфиполъ, и почналъ да експлоатира златни рудници въ Пангей. Въ време на скитския походъ на Дария (513 г. пр. Хр.) Тракия чакъ до Струма станала персийска сатрапия. Следъ възстанието на ионийскитѣ гърци противъ Персия Милтиадъ, по-младиятъ, който участвувалъ въ това възстание, трѣбвало да напусне Херсонеса. Въ 492 г. пр. Хр. персийскиятъ пълководецъ Мардоний билъ пратенъ въ Тракия, за да затвърди тука отново персийското владичество; той завзелъ островъ Тасосъ, покорилъ възстаналитѣ бриги, но на връщане флотата му била разрушена отъ буря при Атонъ. Въ 480 г. презъ южна Тракия миналъ Ксеркъсъ, когато отивалъ да покори Гърция; обаче следъ поражението на перситѣ при Саламинъ и Платея, Тракия отново става самостоятелна. Въ следнитѣ години персийскитѣ гарнизони, които се намирали въ нѣкои отъ побрѣжнитѣ тракийски крепости (напр. Еионъ при долна Струма, Дорискъ при устието на Марица, Сестъ, Византия и пр.), били изгонени отъ атинцитѣ. Въ 478—7 г. пр. Хр. последнитѣ основали своя морски съюзъ, въ който влѣзли и много отъ градоветѣ по брѣга на Македония и Тракия. Въ Тракия атинцитѣ основали и нѣколко колонии (клерухии), напр. една колония въ областьта на бизалтитѣ западно отъ Струма, Брея въ източна Тракия на мѣстото на по-старо тракийско селище, Амфиполъ на долна Струма (основана въ 436 г. пр. Хр.).

Докато атинцитѣ затвърдявали своята власть по тракийския брѣгъ, царьтъ на одриситѣ Тересъ сполучилъ да покори нѣкои отъ съседнитѣ тракийски племена и да основе едно по-голѣмо царство; вѣроятно е, че това е станало съ подкрепата на Атина, която повече предпочитала да има работа въ Тракия съ единъ силенъ владетель, отколкото съ нѣколко дребни племена и князе. Тереса наследилъ неговиятъ синъ Ситалкъ (ок. 440—424 г. пр. Хр.), енергиченъ и способенъ мѫжъ, който разширилъ още повече границитѣ на държавата [1]); тя се проснала на истокъ до Черно-море и Дарданелитѣ, на западъ до Струма, а на северъ до Дунава. Одрискиятъ царь тогава се титулувалъ царь на тракитѣ. За това царство дава цен-

1) За старата история на Тракия ср. съответнитѣ статии у Pauly-Wissowa-Kroll, Realenc. der Klass. Altertumswiss., които използувахме за нашето изложение.

ни сведения Тукидидъ. Данъцитѣ, които събиралъ царьтъ, възлизали на 400 таланта злато и сребро, безъ да се смѣтатъ многобройнитѣ подаръци, които той получавалъ.[1]) Споредъ одриския обичай подобни подаръци получавали и боляритѣ. Както съобщава Тукидидъ, царьтъ могълъ да искара до 150,000 души войска. Одриската държава може да се означи като рицарско-феодална; масата на народа се намирала въ икономическа зависимость отъ царя и болярството. Царската власть била неограничена и се предавала по наследство, поне при нормални условия. Покрай царя сѫществували династи, обикновено негови роднини, които управлявали отдѣлни области подъ негова върховна власть.

Атина имала интересъ да поддържа приятелски сношения съ такава значителна сила, за да си осигури търговията съ Тракия, отдето, освенъ земедѣлски продукти и добитъкъ, тя могла да получава наемни войници и роби. Очевидно е, че Атина трѣбвало да прави и материални отстѫпки на одриситѣ; тя имъ отстѫпила нѣкои отъ побрѣжнитѣ градове (напр. Тиродиза при Мряморно море, Дорискъ, Еносъ); или пъкъ часть отъ трибута, който плащали нѣкои отъ тия градове (напр. Селимбрия, Марония, Абдера), била отстѫпена на одриския царь.

Въ време на пелопонеската война (429 г. пр. Хр.) Ситалкъ предприелъ въ интересъ на Атина походъ противъ македонския царь Пердика и противъ Халкидика; но тоя походъ се свършилъ скоро безъ резултатъ, защото атинцитѣ не пратили помощь на Ситалка, както му били обещали по-рано.

Следъ Ситалка, който падналъ въ една битка противъ трибалитѣ, на престола се качилъ Севтъ I, братовъ синъ на Ситалка (424 — ок. 410 г.). Въ негово време царството почнало да отпада, защото отдѣлнитѣ

1) Голѣма частъ отъ тия данъци навѣрно били плащани отъ гръцкитѣ градове, които били подчинени на одриситѣ.

князе (напр. Месадъ, Тересъ) вдигнали глава и поискали да станатъ независими.

За наследницитѣ на Севта, Амадокъ I (ок. 400 г.) и Хебризелмисъ (ок. 387 г.), имаме малко сведения; отъ едно решение на атинското народно събрание се учимъ че атинцитѣ поддържали приятелски сношения и съ Хебризелмиса. Повече знаемъ за Севта II, сина на Месада, който, следъ като баща му билъ прогоненъ отъ княжеството си и умрѣлъ, билъ отхраненъ въ двореца на Амадока и, когато порасналъ, получилъ отъ него войска, за да си отвоюва бащиното княжество. Около 400 г. той вече билъ завзелъ нѣколко крепости по брѣга на Пропонтида; когато въ сѫщата година Ксенофонтъ съ остатъка отъ 10,000 гърци се явилъ при Хелеспонта, Севтъ го поканилъ да постѫпи на служба при него; заедно съ гърцитѣ Севтъ водилъ война съ тинитѣ и съ княза Тереса. Но понеже Севтъ не плащалъ редовно на гърцитѣ, Ксенофонтъ го напусналъ. За тия походи на Севта Ксенофонтъ ни е оставилъ хубаво описание въ своя Анабазисъ. Около 389 г. Севтъ се разбунтувалъ противъ Амадока; обаче атинскиятъ пълководецъ Тразибулъ, който миналъ тогава презъ Тракия, помирилъ двамата князе, които сключили съюзъ съ Атина. Но Севтъ скоро се отметналъ отъ Атина. Следъ 386 г. той водилъ борба и съ Хебризелмисъ, наследника на Амадока, обаче дори загубилъ и собствената си область; тепърва съ помощьта на Ификрата той я спечелилъ отново. Севтъ II умрѣлъ въ 383 г. пр. Хр.

Следъ Хебризелмиса на одриския престолъ се качилъ Котисъ I, синъ на Севтъ II, който царувалъ 384—360 г. пр. Хр.; енергиченъ и бруталенъ владетелъ, той успѣлъ да затвърди властьта си надъ по-голѣмата часть отъ Тракия, като се възползувалъ и отъ помощьта на наемнишкия водитель Ификратъ, комуто далъ дъщеря си за жена. Отначало Котисъ поддържалъ приятелски сноше-

ния съ Атина и дори получилъ почетно атинско гражданско право. По-късно обаче ние го намираме като противникъ на Атина, защото искалъ да завземе нѣкои градове по Херсонеса и Пропонтида (Сестъ, Перинтъ и пр.); въ тая война Ификратъ предвождалъ флотата на Котиса. Въ 362 г. Милтокитъ отпадналъ отъ Котиса и завзелъ Хиеронъ Оросъ (Текирдагъ); обаче Котисъ го прогонилъ отъ тамъ. Въ началото на 360 г. гр. Сестъ падналъ въ ржцетѣ на Котиса; тогава постжпилъ на служба у него наемнишкия водителъ Харидемъ отъ Орей. Котисъ се мѣсилъ и въ работитѣ на Македония, дето се застжпилъ за претендента Павсания. Есеньта 360 г. той билъ убитъ отъ двама гърци за лично отмъщение.

Интересно е да изтъкнемъ, че въ това време въ Тракия не сжществувала още постоянна царска столица; царьтъ пребивавалъ на разни мѣста въ царството си, както е било обичай и у персийскитѣ сатрапи.

Следъ смъртьта на Котиса, противъ законния му наследникъ Керсоблептъ, неговъ синъ, се явили, освенъ Милтокитъ, двама претенденти отъ царската династия: Амадокъ II и Берисадъ. Като помощникъ на Керсоблепта действувалъ сега Харидемъ, който се оженилъ за сестрата на Керсоблепта. Той отблъсналъ атинската флота, която нападнала областьта на Перинтъ, и премахналъ Милтокита. Обаче, понеже Атина поддържала Амадока и Берисада, Керсоблептъ се принудилъ да се съгласи да се раздѣли царството и да се откаже отъ Херсонеса. При тоя дѣлежъ (358 г.) Керсоблептъ получилъ долината на Марица и областьта при Пропонтида; Амадокъ — побрѣжна Тракия отъ Марица до Места, а Берисадъ — западна Тракия до Струма. Последниятъ скоро умрѣлъ, та останали да царуватъ неговитѣ синове подъ върховната власть на най-стария, Кетрипоръ. Керсоблептъ обаче не изпразнилъ Херсонеса, затова есеньта 357 г. атинцитѣ пратили въ Хелеспонта наемници подъ началството

на Хареса, който принудилъ Керсоблепта да отстжпи; билъ сключенъ договоръ съ тракийскитѣ царе, споредъ който градоветѣ въ Херсонеса трѣбвало да си останатъ въ атинския морски съюзъ, но да плащатъ трибута си на царетѣ. Само Кардия била оставена подъ властьта на Керсоблепта. Но понеже Атина въ следнитѣ години била заета въ съюзническата война, Керсоблептъ отново добилъ влияние въ Херсонеса. Въ това време политическитѣ работи на Керсоблепта били ржководени отъ Харидема, който играялъ при него ролята на майордомъ.

Между това въ Тракия почва да се мѣси Филипъ II Македонски, който преследвалъ цель да покори тая страна чакъ до Дунава и да я присъедини къмъ Македония. Още въ 356 г., следъ като Филипъ разбилъ съюзенитѣ царе, тракийския Кетрипоръ, илирийския Грабъ и пеонския Липей, границата на Македония стигнала до Места. Въ 353 г. той превзелъ Абдера и Марония и ималъ намерение да нападне и Херсонеса; тогава Керсоблептъ водилъ преговори съ Филипа, но следъ малко той отново се сближилъ съ Атина.

Вѣроятно презъ есеньта 352 г. Филипъ, къмъ когото се присъединилъ и Амадокъ, проникналъ въ царството на Керсоблепта до Пропонтида и обсадилъ крепостьта Херайонъ-Тейхосъ (между Родосто и Ерегли). Керсоблептъ, като не получилъ помощь отъ Атина, билъ принуденъ да сключи миръ съ Филипа. Въ 347 г. той отново влѣзълъ въ борба съ македонския царь и пуснали атински гарнизони въ тракийскитѣ побрѣжни крепости. Въ 346 г. Филипъ навлѣзълъ въ Тракия, превзелъ крепоститѣ Серионъ (Макри), Ергиске, Миртенонъ, Дорискъ и обсадилъ Керсоблепта въ Хиеронъ Оросъ. Керсоблептъ билъ принуденъ да капитулира и останалъ да царува като васалъ на Македония; въ договора за миръ, който билъ сключенъ наскоро между Атина и Филипа, той не билъ включенъ, въпреки настояването на Атина.

Когато въ 342 г. избухнала последната война между Филипа и Атина, Керсоблептъ си позволилъ да нападне нѣкои отъ побрѣжнитѣ градове, които отстжпилъ на Филипъ въ 346 г. И Тересъ III, синъ на Амадока, сега се присъединилъ къмъ Керсоблепта; види се, че голѣмата опасностъ, която заплашвала Тракия, накарала тракийскитѣ царе да забравятъ враждата си. Филипъ отново нахълталъ въ Тракия, дето останалъ и презъ 341 г.; следъ дълги и упорити борби, той покорилъ цѣла Тракия и свалилъ Керсоблепта и Тереса отъ престола; Тракия станала македонска провинция.

IV

Отъ гореизложенитѣ сведения за историята на Тракия ние виждаме, че последната е играла голѣма роля въ политическитѣ отношения на Атина и Македония въ V и IV в. пр. Хр. Тия отношения не сж могли да не упражнятъ влияние и върху културното развитие на Тракия. Говорихме вече за приятелскитѣ сношения на Атина съ одриското царство, които не малко сж спомогнали да се засили влиянието на елинизма и въ Тракия. Като проводникъ на елинизма сж служели и сроденитѣ съ членове на одриската династия гъркини. Така напр. Ситалкъ е билъ женен за една гъркиня отъ Абдера; Севтъ Iималъ за жена македонска княгиня, сестра на царя Пердика. Вѣроятно и жената на Керсоблепта е била гъркиня, защото синоветѣ ѝ носятъ гръцки имена, както ни е известно отъ единъ делфийски надписъ Обратно и видни гърци се женили за тракийки. Милтиадъ, бащата на Кимона, билъ женен за дъщерята на тракийския князъ Олоръ; великиятъ историкъ Тукидидъ, чийто баща носилъ сжщото име Олоръ, билъ сродникъ на Кимона по женска линия, следователно въ неговитѣ жили текла тракийска кръвь. Казахме вече, че Ификратъ билъ женен за дъщеря на царя Котиса, Харидемъ — за сестра на Керсоблепта; Севтъ II разбиралъ гръцки, макаръ че въ сношенията си съ Ксенофонта си служилъ съ преводчикъ.

Елинското влияние се отражава и въ монетитѣ на тракийскитѣ царе. Тѣ носятъ гръцки надписи и отчасти подражаватъ типоветѣ на монетитѣ на македонскитѣ и тракийски побрѣжни градове. Сребърнитѣ монети на Спарадока (братъ на Ситалка) и Севта сж сѣчени споредъ атическата монетна система. Метокъ е заелъ символи отъ Маронийскитѣ монети; както неговитѣ монети, тъй и монетитѣ на Амадока II и Тереса III сж сѣчени въ Марония. Монетитѣ на Кетрипоръ приличатъ на тасоскитѣ. Хебризелмисъ, Котисъ I и Керсоблептъ сж сѣкли монети въ Кипсела. Нѣкои тракийски князе ни сж познати само отъ монетитѣ си, които въ тоя случай се явяватъ като важенъ исторически изворъ; напр. Саратокъ (ок. 400 г. пр. Хр.); Бергей и Еминакъ (ок. 400—350 пр. Хр.), които сж сѣкли сребърни монети, прилични на тасоскитѣ; Спокесъ (около половината на IV в. пр. Хр.) е сѣкълъ монети въ околностьта на Абдера или въ Абдера. Обаче въ монетитѣ на тракийскитѣ царе не липсува и домашенъ, националенъ символъ; това е конникътъ (въ монети на Спарадокъ, Севтъ I, Котисъ I, Севтъ III) или конь (въ монети на Спарадокъ, Севтъ I и др.). Двойната брадва, символъ на бога Диониса и богинята Котито, срѣщаме въ монетитѣ на Метока, Амадока II, Тереса III.

Отъ друга страна трѣбва да забележимъ, че и тракитѣ сж упражнили известно влияние върху гърцитѣ и то предимно въ религиозно отношение. Тракийскиятъ богъ Дионисъ е билъ приетъ отъ гърцитѣ още преди началото на историческата епоха; въ култа на тоя богъ се корени орфиката, която въ VI в. пр. Хр. докарала цѣлъ превратъ въ религиозния животъ на Елада. Отъ

V в. нататъкъ проникнали тамъ богинитѣ Бендида и Котито (или Котисъ), сѫщо и богъ Сабазий. Бендида дори била приета въ атинския държавенъ култъ; Платонъ въ своето съчинение „Полития“ описва нейния праздникъ (Бендидии); въ тържествената процесия вървѣли най-напредъ атинскитѣ граждани, следъ тѣхъ тракитѣ; на мръкване последнитѣ устройвали надбѣгване съ факли на коне.

Филипъ II Македонски следъ покоряването на Тракия основалъ тамъ нѣколко колонии, напр. Филипополъ (Пловдивъ), Кабиле (Таушанъ-тепе при Ямболъ), Берое (Ст. Загора) и др. Безсъмнѣно е, че тая колонизация е спомогнала да се засили елинизъмътъ въ вѫтрешностьта на Тракия. Поучителенъ е въ това отношение единъ надписъ отъ Баткунъ, вѣроятно отъ втората половина на IV в. пр. Хр., който свидетелсгвува, че въ това време тукъ е сѫществувала община съ уредба на елински градъ; надписътъ е на атически езикъ и ни учи сѫщо, че въ тоя градъ имало храмъ на Аполона, при който ставалъ и нѣкакъвъ праздникъ (панаиръ).

Ние споменахме вече, че сведенията, които ни даватъ древнитѣ писатели за политическата история на Тракия, сѫ твърде оскѫдни. За жалость, отъ такъвъ характеръ сѫ и известията на сѫщитѣ писатели за културното състояние на тракийскитѣ племена. Понеже тѣхниятъ начинъ на общежитие се различавалъ коренно отъ тоя на елинитѣ, последнитѣ означавали тракитѣ като варвари, както наричали и всички други народи, които не участвували въ елинското образование и култура, макаръ да сѫ били високо културни (напр. перситѣ). Разбира се, че това елинско схващане не може да бѫде мѣродавно за днешния историкъ. Тепърва по-основното обдирване на Тракия въ археологическо отношение ще ни позволи да си съставимъ по-ясно понятие за културното развитие на нашата земя въ древностьта.

Систематични разкопки въ гръцкитѣ колонии по нашия брѣгъ още не сѫ правени, обаче случайнитѣ находки, които имаме отъ Одесосъ, Дионисополъ, Месемврия, Созополъ и пр. ни учатъ, че при подобни разкопки ще се открияътъ интересни и ценни паметници за историята и културата на тия цвѣтущи въ старо време градове. Отъ случайно открититѣ паметници се вижда, че тия колонии (особено Одесосъ и Аполония) сѫ упражнили силно влияние върху развитието на древното изкуство въ България.[1]). Така напр. отъ Созополъ произхожда надгробната плоча на Лнаксандра (сега въ Народния музей въ София), едно отъ най-хубавитѣ творения на ионийското изкуство отъ края на VI в. пр. Хр. (обр. 9). Въ гръцката колония на Бѣломорския брѣгъ Месемврия (при Шаплѫ-дере, 12 кл. източно отъ Макри) е намерена мряморна плоча съ релиефъ, който представя кола теглена отъ два коня, предъ които върви конникъ (отъ V в. пр. Хр.); по своя стилъ тоя релиефъ ни напомня скулптуритѣ отъ храма на Зевса въ Олимпия (обр. 10). Въ Месемврия на Черно море е запазена часть отъ старата

Обр. 9. — Надгробна плоча отъ Созополъ.

[1]) Ср. B. Filov, L'art antique en Bulgarie (La Bulgarie d'aujourd'hui бр. 9), София 1925.

крепостна стена; отъ тамъ произлиза и една надгробна плоча, намерена въ с. Равда, която по стилъ и композиция може да се сравни съ атинскитѣ надгробни барелиефи отъ първата половина на IV в. пр. Хр. Както тоя паметникъ, тъй и нѣкои паметници отъ Одесосъ, ни учатъ, че и атическото изкуство е упражнило влияние върху черноморскитѣ колонии. Въ единъ гробъ при Месемврия е открита и една великолепна бронзова хидрия, дръжката на която е украсена съ релиефъ, представящъ грабва-

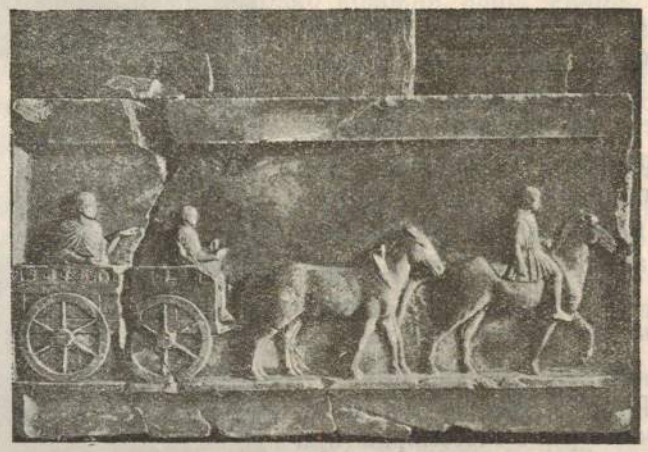

Обр. 10 – Релиефна плоча отъ Шапля-дере.

нето на Орейтия отъ бога на северния вѣтъръ Бореасъ (обр. 11). Отъ единъ гробъ въ Варна произхожда сребъренъ ритонъ (рогъ), долната часть на който представя сърнешка глава, а горната му цилиндрична часть е украсена съ релиефи (Силенъ и танцуващи сатири (обр. 12). И тоя хубавъ предметъ произлиза отъ IV в. пр. Хр. Въ черноморскитѣ колонии сѫ били внасяни отъ Атина и червенофигурни вази, които сѫ били подражавани и отъ мѣстни майстори.

Както вази, тъй и други художествени предмети сѫ

били внасяни отъ колониитѣ и въ вѫтрешностьта на страната и били продавани на тракийскитѣ князе и боляри. Така напр. единъ златенъ медалионъ, намеренъ въ Ясакория (Татаръ-пазарджишко) представя два крилати свинкса съ обща глава, поставени симетрично единъ

Обр. — 11. Бронзова ваза отъ Месемврия.

срещу другъ; една бронзова дръжка за огледало, която представя малоазиятската Артемида, е намерена въ село Тасъ-тепе (Айтошко); и двата тия паметници сѫ произведения на архаичното ионийско изкуство (обр. 13).

За културното развитие на Тракия презъ класи-

ческата епоха ще добиемъ повече материалъ, когато се изследватъ по-основно гробнитѣ могили въ нашата страна, които се набройватъ съ хиляди. Тука ще спомена нѣколко отъ по-важнитѣ находки, за да ни стане ясно, какво можемъ да очакваме отъ планомѣрни научни разкопки на тракийскитѣ могили.

Обр 12. — Сребърен ритонъ отъ Варненско.

Преди всичко заслужаватъ внимание могилнитѣ находки при Брѣзово, Панагюрище, Бедняково (Чирпанско) и Радювене (Ловешко), които сж отъ IV в. пр. Хр. Умрѣлиятъ билъ погребанъ въ каменна гробница, затрупана съ могила; до тѣлото на умрѣлия или въ пръстьта на недовършената още могила е билъ заровенъ и коньтъ му заедно съ юздата и хомута му. Въ гробницата поставяли разни предмети; сждове (патери и вази), амфори съ вино и масло, сждове за пиене, оржжия, дрехи съ златни украшения, диадеми, сжщо и символитѣ на княжеската власть: жезълъ и

пръстенъ. И хамутитѣ на конетѣ сж били снабдени съ разни украси (обр. 14).

Напоследъкъ рускиятъ ученъ М. Ростовцевъ [1]) изтъкна, че начинътъ на погребението въ тия тракийски могили твърде прилича на скитския, особно на погребенията въ Днепърската область презъ IV и III в. пр. Хр. Както въ скитскитѣ гробници, така и въ нашитѣ една часть отъ предметитѣ на гробния инвентаръ отчасти сж внесени отъ гръцкитѣ колонии (особено отъ Амфиполъ, при дн. Йеникьой на устието на Струма), отчасти сж мѣстно подражание на гръцки произведения, а отчасти сж чисто мѣстни произведения. Понеже намеренитѣ у насъ предмети, особно украситѣ на хамутитѣ, много приличатъ на скитскитѣ (отъ тъй

Обр. 13. – Бронзова дръжка на огледало отъ Тасъ-тепе.

[1]) Iranians and greecks in South Russia 138; сжщия въ Recueil N. P. Kondakov, стр. 243.

наречения „животински стилъ"), Ростовцевъ приема, че въ културно отношение тракийскитѣ князе въ тая епоха сж зависѣли напълно отъ елинитѣ и скититѣ. Той изтъква, че въ IV в. пр. Хр. скититѣ, възползувани отъ отслабването на одриското царство, което вече не било поддържано отъ Атина, почнали отново да се ширятъ къмъ западъ, установили се по долни Дунавъ и дори успѣли да наложатъ властьта си надъ нѣкои отъ тракийскитѣ пле-

Обр. 14. — Бронзови украси отъ Панагюрище.

мена; така можемъ да си обяснимъ скитското влияние въ Тракия, за което свидетелствуватъ горнитѣ находки.

Още по-голѣмъ интересъ представя гробницата, която се откри неотдавна отъ при с. Дуванлий (Пловдивско). За жаль при разкопаването ѝ намервачитѣ укриха часть отъ намеренитѣ предмети и не съобщиха своевременно на компетентнитѣ власти, за да се изследва гробницата по наученъ начинъ; това бѣше голѣма щета за

науката, макаръ повечето отъ намеренитѣ предмети да бидоха прибрани въ Пловдивския и Софийския музеи.

Нека споменемъ тука по-важнитѣ отъ тѣхъ: три риби отъ златна тенекия (вѣроятно конски налобници),

Обр. 15. — Сребърна ваза отъ Дуванлий.

златна диадема, три златни гривни, крайщата на които завършватъ съ змийски глави, очевидно мѣстно произведение по ионийски образецъ; масивна златна торква, златни обеци, пръстени и огърлица, златна кутийка, укра-

сена съ спирали и розетка, сребърна позлатена ваза отъ ионийски типъ съ дръжки, които представятъ рогатъ грифонъ съ лъвска глава и птича опашка (персийски типъ) (обр. 15). По-нататъкъ: два орнаментирани бронзови съда (хидрии), бронзова кана въ форма на бутилка, бронзова паница съ две дръжки, бронзовъ котелъ съ дръжка, бронзово огледало, нѣколко алабастрови съдчета и нѣколко глинени вази, отъ които една е украсена съ две човѣшки фигури между палмети; фигуритѣ сж нарисувани съ черна боя.

Тая скитско-тракийска гробница, една отъ най-богатитѣ, които сж откривани до сега у насъ, принадлежи въ първата половина на IV в. пр. Хр. Нейниятъ научевъ интересъ и значение е толкова голѣмо, че е желателно тая могила да се разкопае систематично, защото може би ще се открие въ нея и погребална колесница. Отъ тия находки можемъ да извадимъ важни заключения за културното състояние на Тракия въ това време.

Въ другъ могиленъ гробъ при с. Езерово (Борисовградско) се намери презъ 1912 г. между друго и единъ златенъ пръстенъ, върху плочката на който е издълбанъ надписъ съ гръцки букви, но на тракийски езикъ, първиятъ надписъ на тоя езикъ, който възбуди най-живъ интересъ между ученитѣ езиковедци на чужбина.

Друга интересна гробница била открита миналата година отъ иманяри въ една могила при с. Юруклеръ (Ески-джумайско); тя била съградена отъ хубаво издѣлани варовникови блокове и била покрита съ блокове въ видъ на тржгълевъ фронтонъ; имала и врата. Извжтре гробницата била украсена съ орнаменти, рисувани съ червена боя; подобни орнаменти имало и върху фронтона надъ вратата. Въ нея били намерени: голѣма бронзова ваза съ дръжки, украсени съ палмети и сирени, бронзовъ щитъ и шлемъ, нѣколко по-малки бронзови съдове, стрелички и пр. И тая гробница произхожда вѣроятно

отъ IV в. пр. Хр. За жаль Народниятъ музей по липса на средства не е могълъ още да проучи по-основно тая гробница.

Друга макаръ по-бедна гробница е била открита въ една могила при с. Аязларъ (Поповско), въ която били намерени бронзови съдове, бронзовъ щитъ и шлемъ, нѣколко желѣзни предмети, върхове на копия и глинени съдове; и тая гробница принадлежи на същото време.

Изследването на могилитѣ ще ни даде и ценно градиво за запознаване съ погребалнитѣ обичаи на тракитѣ. Споредъ Херодота тракитѣ държали трупа изложенъ три деня, оплаквали го и после заколвали жертви и правѣли угощение; най-после го погребвали като го изгаряли или пъкъ заравяли (неизгоренъ) въ земята. У нѣкои племена била заколвана и погребвана и любимата жена на умрѣлия. Надъ гроба издигали могила и уреждали игри и надпреварвания, като давали и награди на победителитѣ. Тия сведения на Херодота се потвърждаватъ и допълватъ отъ археологическитѣ находки.

Докато по-горе споменатитѣ могили представятъ погребения на князе и боляри, некрополътъ при с. Байлово (Софийско) съдържа бедни погребения; тукъ бидоха разкопани 11 могили; въ деветь отъ тѣхъ трупътъ е билъ изгоренъ, а въ две — заровенъ. Въ една отъ могилитѣ следъ изгарянето на трупа, около събранитѣ на купче останки, билъ изграденъ отъ недѣлани камъни малъкъ гробъ, покритъ отгоре съ две плочи; самитѣ кости отгоре сж били покрити съ малъкъ глиненъ съдъ, въ дѣсно отъ който се намери желѣзна фибула; извънъ гроба въ дѣсно и въ лѣво сж поставени по единъ глиненъ съдъ. Върху гроба била насипана могила отъ камъни, размесени съ пръсть. Въ друга могила пакъ съ изгоренъ трупъ въ гроба се намерихж глинени съдове, части отъ желѣзенъ мечъ, спирала отъ бронзова фибула

и кости отъ говедо (остътъкъ отъ храната, оставена на мъртвеца при погребението). Въ трета могила трупътъ е билъ поставенъ по посока отъ и. къмъ з. (главата на и.) направо върху земята и около него сѫ били наредени недѣлани камъни, които образуватъ гробъ; въ дѣсно отъ трупа близу до главата се намери желѣзенъ връхъ на копие, до него желѣзно ножче и части отъ нѣкакви желѣзни предмети; въ лѣво отъ главата се намериха два глинени сѫда; чирепи отъ сѫдове се откриха и въ могилния насипъ.

Интересни сѫ особено намеренитѣ въ тия гробове фибули (единъ видъ безопасни игли). Една отъ

Обр. 16. — Бронзови фибули тракийски типъ.

тѣхъ по формата си ни напомня сребърни и бронзови фибули, намерени на разни мѣста у насъ (най-много въ северна България), които вѣроятно представятъ самостойно развитие на фибулитѣ отъ чертозски типъ и които трѣбва да се смѣтатъ като характерни за тракийската култура въ края на халщатската епоха (V в. пр. Хр.) (обр. 16). Намеренитѣ пъкъ при тия разкопки сѫдове ни запознаватъ отчасти съ характера на тракийската керамика въ тая епоха, която ни е твърде малко позната.

Въ спомената вече по-горе могила при Езерово (отъ V в. пр. Хр.), освенъ златния пръстенъ съ тракийски надписъ, се намериха глинена паничка, златна диадема, златна лъжичка, златни пластинки, бронзовъ сѫдъ, кръгло бронзово огледало и пр. Въ друга близка могила трупътъ е билъ изгоренъ на самото мѣсто, предназначено за гробъ и остатъцитѣ сѫ били събрани въ една глинена урна, която е била поставена въ гроба заедно съ други предмети (сѫдове и пр.); гробътъ е билъ обграденъ съ камъни, наредени въ правиленъ кръгъ и отгоре е била насипана могила. Интересно е да се изтъкне, че погребалната урна е била намерена обърната съ устата надоле; дъното ѝ пъкъ било пробито и върху него билъ поставенъ глиненъ, продупченъ въ срѣдата кръгъ. На друго мѣсто ние се опитахме да докажемъ, че и у тракитѣ е сѫществувала вѣрата въ душата, която продължава да живѣе въ видъ на змия; чрезъ продупчения капакъ на урната е могла да достига до душата принасяната ѝ въ жертва течность. И душата-змия могла да излиза свободно презъ нея.

Подобни на Езеровскитѣ сѫ и могилнитѣ гробове, открити при Бедняково, Войницитѣ (Чирпанско) и Габрово (отъ IV в. пр. Хр.).

Казаното по-горе е достатъчно да ни покаже, какви ценни резултати за науката можемъ да очакваме отъ бѫдещето изследване на тракийскитѣ могили. Понеже последнитѣ най-много привличатъ погледитѣ на иманяритѣ, пъкъ често се разораватъ и отъ селянитѣ, въ чиито ниви сѫ разположени, необходимо е часъ по-скоро да се започне системно разучване и разкопаване на тия могили.

V

Следъ смъртьта на Филипа II, неговиятъ наследникъ Александъръ Велики, преди да почне завоеването на персийската монархия, осигурилъ отново Дунавската граница на държавата си, като предприелъ походъ презъ Балкана противъ трибалитѣ въ северна България (335 г. пр.

Хр.). Но още приживе на Александра като одриски царь се явява Севтъ III, отъ когото имаме и монети[1]). Когато македонскиятъ намѣстникъ на Тракия Зопирионъ миналъ Дунава, за да иде противъ скититѣ, той претърпѣлъ пълно поражение. Това дало поводъ на Севта да отхвърли македонската власть (325 г. пр. Хр.). Когато следъ смъртьта на Александра сатрапиитѣ на царството му били отново подѣлени между генералитѣ му, Тракия се паднала на Лисимаха (323 г.). Лисимахъ отначало ималъ борби съ Сеьта, който разполагалъ съ 20000 пехота и 8000 конници. Тепърва по-късно Лисимахъ успѣлъ да покори Севта, а сѫщо и гръцкитѣ колонии по брѣга на Черно море. Въ 313 г. пр. Хр. тия градове, по подбуда на Калатисъ (дн. Мангалия), възстанали противъ Лисимаха, който трѣбвало отново да воюва противъ тѣхъ. Той успѣлъ да превземе Одесосъ и Истросъ, но когато обсаждалъ Калатисъ, неговиятъ неприятелъ Антигонъ пратилъ отъ М. Азия войска, която нахлула въ южна Тракия. Лисимахъ се принудилъ да вдигне обсадата на Калатисъ и побързалъ да се върне да брани земята си. И Севтъ III се присъединилъ къмъ Антигона и се опиталъ да спре Лисимаха при преминаването му презъ Балкана, обаче билъ разбитъ. Други известия за Севта III нѣмаме; навѣрно той отново се подчинилъ Лисимаху. Опититѣ на последния (въ 299 г. и 292 г.) да покори и гетскитѣ племена отвъдъ Дунава, излѣзли несполучливи.

Лисимахъ, който вземалъ участие и въ борбитѣ между диадохитѣ (наследницитѣ на Александра), едва ли е ималъ възможность да работи за културното повдигане на Тракия и да продължи въ това отношение дѣлото на Филипа II. И елинскитѣ колонии по брѣга на Черно море, изтощени отъ борбитѣ съ Лисимаха, почнали да отпадатъ.

1) Както се учимъ отъ единъ атински надписъ въ 338 г., Севтъ влѣзълъ въ връзка съ Атина, като пратилъ тамъ сина си Ребулась.

Лисимахъ падналъ убитъ въ сражението противъ Селевка сирийски при Курупедионъ (въ Лидия, въ 281 г. пр. Хр). Македоня и Тракия, изтощени отъ дългитѣ войни на Александра Велики, не могли да дадатъ отпоръ на келтитѣ, които чакали удобенъ моментъ да нахлуятъ въ тия земи. Тѣ упустошили и Тракия, а една орда отъ тѣхъ дори успѣла (въ 278 г.) да основе царство съ центъръ Тилисъ (дн. Тулово, Казанлъшко), което траяло до 218 г., когато било унищожено отъ тракитѣ. За това келтско царство имаме много малко сведения; не ни е известно нито до кѫде се простирали владенията му, нито какви сѫ били отношенията му къмъ подчиненитѣ тракийски племена. Притежаваме сребърни и бронзови монети отъ последния му царь Каваръ, които ни учатъ, че и това царство изпаднало подъ влияние на елинизма. Можемъ да предполагаме, че и келтитѣ ще да сѫ упражнили известно влияние върху културата на тракитѣ; и въ това отношение археологическитѣ разкопки ще ни донесатъ нови данни. Единъ желѣзенъ мечъ, намеренъ при с. Добралево (Орѣховско) е отъ келтийски типъ. Въ една могила въ Софийско биде открита глинена погребална урна, въ която се намери счупенъ мечъ, часть отъ копие, една малка сѫдинка и нѣколко обгорѣли кости. Тия оръжия сѫ били изгорени заедно съ трупа на мъртвеца. Обичаятъ да се начупватъ или нагъватъ мечоветѣ и копията при погребението е известенъ като келтски. Може би въ горния случай имаме предъ себе си келтско погребение. Изказано е вече предположение, че сердитѣ, които сѫ населявали софийско, сѫ били отъ келтско потекло.

За политическитѣ отношения въ Тракия въ първата половина на III в. пр. Хр. е поучителенъ единъ надписъ, намеренъ въ мѣстностьта „Сладки кладенци“ при Бургасъ, дето е сѫществувало старо гръцко селище. Отъ тоя надписъ виждаме, че Котисъ, синъ на Раизда, одри-

ски царь, ималъ нѣкакви сношения съ една отъ черноморскитѣ гръцки колонии (Аполония?) и пратилъ тамъ сина си Раскупорисъ като заложникъ. За жаль, по-голѣмата часть отъ надписа е изгубена, но той ни показва, че археологическото изследване на старитѣ черноморски градове ще ни даде градиво и за политическата история на Тракия презъ тъмната епоха на III в. пр. Хр.

Културата на тракийскитѣ племена въ латенско време (втора желѣзна епоха) е още малко позната. Говорихме вече по-горе за могилнитѣ находки отъ IV в. пр. Хр. Отъ сѫщото време произхожда и сребърниятъ

Обр. 17. — Сребърна фибула отъ Букьовци.

накитъ отъ с. Букьовци (Орѣховско), който биде откритъ миналата година. Накитътъ се е състоялъ вѣроятно отъ седемь фибули (сега запазени само петь); върху лѫка на фибулитѣ сѫ закачени висулки, които сѫ свързани помежду си съ уплетени кордони: висулкитѣ сѫ съставени отъ кука въ форма на лебедова глава — посредствомъ която висулката се окачва върху фибулата, — следъ куката главичка (Аполонъ?) и после розетка; върху последната сѫ окачени съ тънки кордончета крушевидни висулки и такива въ форма на макови главички (обр. 17 и 18). Тая находка представя твърде голѣмъ научен интересъ; наистина първообразътъ на тия фибули произхожда отъ южна Гърция, обаче въ подробноститѣ тѣ се различаватъ отъ гръцкитѣ; това ни учи, че и въ класическо време въ Тракия е продължавала да цъвти метална индустрия, която не само подражавала чужди образци, а ги е преработвала самостоятелно, като внасяла нѣщо свое.

Отъ срѣднолатенската епоха имаме сѫщо повечето случайни находки: желѣзни мечове и ножници, копия, юзди, шпори, апликации за щитове, желѣзни и бронзови фибули. Особено трѣбва да изтъкнемъ желѣзнитѣ сърповидни сабли отъ с. Виноградъ (Горно-Орѣховско) и Добралакъ (Станимашко), които сѫ характерни за тракитѣ.

Споменахме по-горе за скитското влияние въ Тракия. Тука трѣбва да припомнимъ една важна находка отъ с. Галиче (Орѣховско), дето презъ 1918 г. се откриха 14 кръгли, сребърни, отгоре позлатени фалари. Въ едни отъ тѣхъ е изчуканъ релиефно бюстътъ на богиня облѣчена съ вълнена дреха, съ гѫста (навита) коса, която се спуща върху гърдитѣ ѝ на две дълги плетеници; на шията тя носи гривна (торква) отъ осемь обрѫча, а на мишницитѣ гривна отъ петь обрѫча; надъ раменетѣ ѝ се вижда по една птица (обр. 19). Въ друга фалара е представенъ конникъ въ лѣво (обр. 20), облѣченъ съ панталони и кожени чизми, на раменетѣ му е преметната тежка дреха, на шията си носи гривна, раздѣлена на 5 обрѫча;

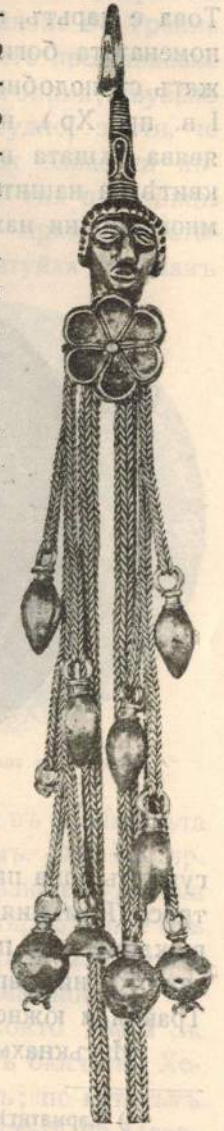

Обр. 18. — Висулка отъ накита отъ Букьовци.

дѣсната му ржка е вдигната въ жесть на богопочитание. Това е царьтъ, който изказва своето почитание на горепоменатата богиня. Тия паметници могатъ да се сближатъ съ подобни фалари отъ сарматски [1]) типъ (отъ II и I в. пр. Хр.), намерени въ южна Русия, въ които се явява сѫщата велика богиня съ птицитѣ, сѫщо и торквитѣ на нашитѣ образи иматъ близки успоредици въ многобройни находки отъ южна Русия; и женската фи-

Обр. 19. — Фалара отъ Галиче.

гура въ една патера отъ съкровището, намерено въ Петроса (Ромъния), напомня гореспоменатата богиня. Както виждаме, тия паметници представятъ голѣмъ интересъ, защото ни запознаватъ съ културнитѣ връзки между Тракия и южноруситѣ области въ това време.

Изтъкнахме по-горе, че отъ III в. пр. Хр. черноморскитѣ гръцки колонии почнали да отпадатъ; трѣбва, значи, да предполагаме, че и тѣхното влияние въ Тракия се е намалило. Пъкъ и бурното време, което преживявала последната въ това време, малко е благоприятствувало за мирно, културно развитие. Не е чудно, значи, че отъ тая епоха (елинистическата) ни сѫ запазени помалко паметници на изкуството. Между тия паметници заслужаватъ най-голѣмо внимание две мряморни статуйки на Дионисa (обр. 21) и една статуйка на Панъ отъ Дионисополъ (Балчикъ), сега въ Софийския музей; статуйкитѣ сѫ отъ края на III в. пр. Хр. Тѣ произлизатъ отъ нѣкое светилище на бога Дионисa, чието име носи и самиятъ градъ. Отъ тамъ произлиза и една мряморна плоча съ релиефъ на танцуващи жени, въ които прелестно сѫ предадени ритмичнитѣ движения на фигуритѣ. Друга малка статуйка на Панъ, намерена въ околностьта на Варна, ни очудва съ своя натурализъмъ. Отъ I в. пр. Хр. имаме една хубава мряморна група на влюбена двойка съ малъкъ Амуръ между главитѣ имъ, навѣрно копие отъ по-стари оригинали (открита при Варна; обр. 22). После трѣбва да споменемъ четири сребърни медалиона, открити при Ортакьой въ Родопитѣ, отъ които двата сѫ украсени съ бюстове на гиганти, единъ съ бюста на Херакла, а четвъртиятъ съ бюстъ на войникъ; по-нататъкъ единъ сребъренъ медалионъ отъ околностьта на Пловдивъ (обр. 23), украсенъ съ релиефъ на Зевса, твърде

Обр. 20. — Фалара отъ Галиче.

[1]) Сарматитѣ сѫ номадски ирански племена, които отъ IV в. пр. Хр. нататъкъ отъ Азия се движели къмъ западъ и изтикали скититѣ отъ южна Русия, дето заседнали.

грижливо изработенъ (сега въ Соф. музей). Въ околността на Абдера е намерена една глинена статуйка (теракота) на Артемида, едно отъ най-хубавитѣ произведения отъ тоя родъ (обр. 24).

Обр. 21. — Статуйка на Диониса отъ Балчикъ

Между паметницитѣ, които ни сж останали отъ елинистичната епоха, особно внимание заслужаватъ тия, които ни показватъ, че елинистичното изкуство е възприело нѣкои домашни, тракийски елементи. Така напр. въ единъ надгробенъ паметникъ, намеренъ въ Абдера (Булустра), конникътъ носи надиплени панталони, каквито въ Елада не сж се употрѣбявали. Сжщо въ единъ релиефъ на тракийския конникъ-херой, наме-

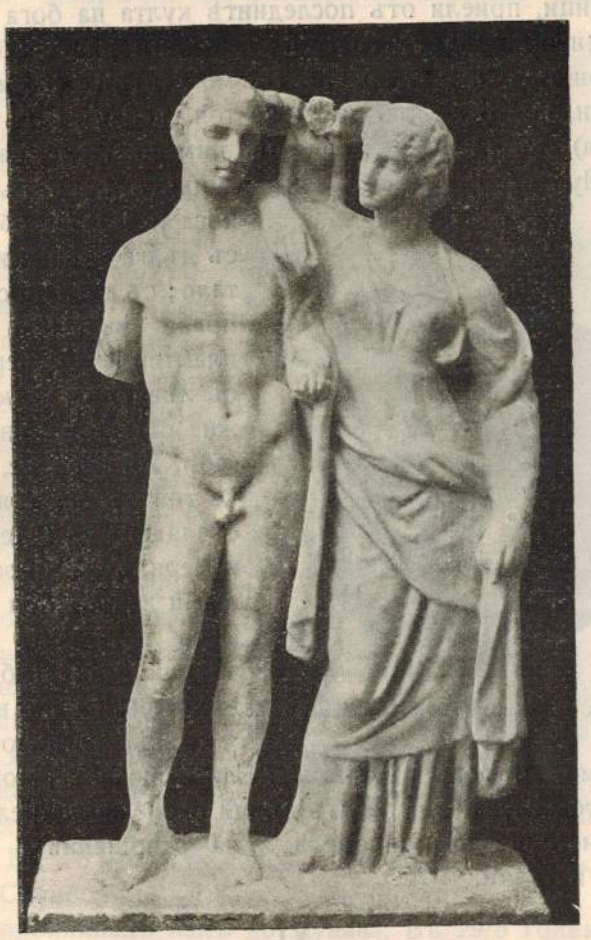

Обр. 22. — Мраморна група отъ Варна.

ренъ въ Габрово (отъ II или I в. пр. Хр.), хероятъ носи панталони (обр. 25); тая чърта срѣщаме и върху нѣкои релиефи на конника отъ римско време.

Влиянието на тракитѣ върху елинскитѣ черноморски колонии се забелѣзва и въ други паметници. Жителитѣ на гр. Одесосъ, между които сигурно имало и много тракийци, приели отъ последнитѣ култа на бога Дерзелата (или Дарзала) и го изобразявали върху сребърнитѣ си монети отъ II в. пр. Хр. Въ монетитѣ се споменуватъ и игри, които носятъ името на тоя „великъ богъ“ (Дарзалейа). Въ единъ релиефъ отъ римско време, намеренъ въ Шуменско, е изобразенъ сѫщиятъ богъ съ дълга коса и брада, облѣченъ съ дълга туника и наметало; съ дѣсната си ржка прави излияние върху пламтещъ жертвеникъ, а съ лѣвата си ржка държи рогъ на изобилие (обр. 26). Явно е, значи, че типътъ на тоя богъ, създаденъ за Одесосъ, е намерилъ разпространение и извънъ тоя градъ. Нека изтъкнемъ сѫщо, че тракийскиятъ брадатъ хтонически богъ на конь се срѣща и въ монетитѣ на Томи, Истросъ и Калатисъ. Както виждаме, монетитѣ и въ тоя случай ни даватъ важни сведения за религиозната история на градоветѣ и за отношенията между елини и траки.

Обр. 23. — Медалионъ отъ Пловдивско.

VI

И въ III и II в. пр. Хр. Тракия продължавала да играе роля въ отношенията на тогавашнитѣ елинистически държави. И Птолемеитѣ отъ Египетъ, и Селевкидитѣ отъ Сирия и Аталидитѣ отъ Мала-Азия (Пергамско

царство) не веднажъ се опитвали да завзематъ южна Тракия, която и въ това време доставяла най-добри войници-наемници, отъ които тия държави имали нужда; но тѣ не сполучвали да затвърдятъ властьта тамъ за дълго време. Па и македонскитѣ царе (особно Филипъ V и Персей) постоянно се стремили да завладѣятъ Тракия, особно побрѣжнитѣ гръцки градове, обаче Римъ, за да не допусне засилването на Македония, противодействувалъ на това.

Обр. 24. — Статуйка на Артемида отъ Абдера.

Следъ като Македония станала римска провинция (146 пр. Хр.), Римъ трѣбвало да се грижи и за сигурността на нейнитѣ граници, които често били нападани отъ съседнитѣ племена; походитѣ, които римлянитѣ предприемали въ това време, не могли да не засегнатъ и Мизия (северна България). Въ 75 год. пр. Хр. К. Скрибоний Курионъ проникналъ чакъ до Дунава. Въ 29/8 година пр. Хр. намѣстникътъ на Македония М. Лициний Красъ воювалъ съ племената между Хемусъ (Стара Планина) и Дунава, отблъсналъ нахлулитѣ тамъ бастарни и покорилъ нѣкои отъ мизийскитѣ племена. Подобни борби

ставали и по-късно; нѣкои римски пълководци дори минали Дунава и проникнали до р. Тирасъ (Днестъръ). Въ това време и старото одриско царстро станало васално на Римъ, макаръ че отдѣлни племена (напр. беситѣ) водили и следъ това упорити борби съ римлянитѣ (16 г., 11 г. пр. Хр). Тогава сѫ били покорени и панонцитѣ

Обр. 25. — Мраморенъ релиефъ отъ Габрово.

(12—9 г. пр. Хр.) и присъединени къмъ провинцията Илирикумъ, къмъ която отначало вѣроятно е спадала и западната часть на Мизия; източната часть на последната е била присъединена къмъ васалното одриско царство, което било задължено да пази дунавската граница. Като отдѣлна провинция Мизия била уредена вѣроятно

въ последнитѣ години на Августа, следъ голѣмото възстание на панонцитѣ (8 г. сл. Хр.).

Въ 13 г. сл. Хр. следъ смъртьта на царя Реметалка Тракия била подѣлена между неговия синъ Котисъ и брата на Реметалка, Раскупорисъ II. Последниятъ обаче премахналъ братовия си синъ и завзелъ цѣла Тракия. Обаче сенатътъ го повикалъ въ Римъ, свалилъ го отъ престола и изпратилъ на заточение въ Александрия, дето и загиналъ. Одриското царство било дадено на Реметалкъ II, синъ на Раскупорисъ, и на малолѣтнитѣ деца на Котиса, вмѣсто които управлявалъ настойникъ, изпратенъ отъ императора Тиберия (18 или 19 г. сл. Хр.). Въ 21 г. и по-късно въ 25 г. тракитѣ, недоволни отъ римския наборъ на войници, вдигнали възстания, които били потушени отъ римлянитѣ съ голѣма мжка. Въ време на императора Клавдия васалното тракийско царство било унищожено; северната му часть била присъединена къмъ Мизия, а южната му била уредена като прокураторска провинция (46 г. сл. Хр.). Императорскиятъ легатъ на Мизия, дето стояли римскитѣ легиони, поелъ грижата за сигурностьта на Дунавската граница.

Обр. — 26. Мраморенъ релиефъ отъ Шуменско.

Императоръ Домицианъ, вѣроятно въ времето на похода си противъ дакитѣ (86—89 сл. Хр.), раздѣлилъ Мизия на две провинции: горна (superior) и долна (inferior); за граница между тѣхъ служила рѣка Цибра. Сѫщевременно станала реформа и въ Тракия, която била поставена подъ управлението на императорски легатъ (Legatus Augusti pro praetore).

Следъ като императоръ Траянъ съ две тежки войни противъ царя на дакитѣ Декебалъ (въ 101/2 и 105/6 г.) успѣлъ да спечели Дакия и да я обърне въ римска провинция, провинциитѣ южно отъ Дунава били запазени за дълго време отъ нападенията на севернитѣ племена. Цѣлото долно течение на Дунава отъ Сингидунумъ (Бѣлградъ) до Тресмисъ (Иглица) било снабдено съ поясъ отъ крепости; многобройни колонисти дошли въ Мизия, която бързо почнала да се романизува. Къмъ провинцията Мизия принадлежали и черноморскитѣ градове, които образували единъ съюзъ (пентаполия и по-късно хексаполия.)

Наследникътъ на Траяна, Адрианъ, който два пѫти (въ 118 г. и 123/4 г.) посетилъ долнодунавската область, допълнилъ започнатото отъ Траяна дѣло и отново укрепилъ дунавската граница.

Отъ време на императора Комода (180—192 г.) нататъкъ римската империя преживѣла мѫчително и бурно време. Съ сѫдбинитѣ на държавата почватъ да се разпореждатъ легионитѣ, които по своя воля качватъ и свалятъ императоритѣ. И върху дунавскитѣ провинции се струпали много нещастия. Възползувани отъ политическитѣ бъркотии на империята, севернитѣ племена почнали да напиратъ върху границитѣ ѝ. Следъ смъртьта на Севера Александра (235 г.) готитѣ, заедно съ дакийското племе карпи, минали Дунава и превзели гр. Истросъ. Гордианъ III ги изтикалъ, но се съгласилъ да имъ плаща годишенъ трибутъ (242 г.). Обаче и Филипъ Арабъималъ

борби съ тѣхъ (245—247 г.). Когато въ 248 г. легатътъ на Панония и Мизия Тиберий Клавдий Пакатианъ се провъзгласилъ за императоръ, готитѣ нападнали отново. Императоръ Филипъ пратилъ въ Мизия сенатора Траяна Деция, който билъ провъзгласенъ отъ войницитѣ за императоръ. Деций, следъ като потушилъ едно възстание въ Галия, се обърналъ противъ готитѣ, които подъ предводителството на краля си Книва наводнили Мизия. При Нове (Стъкленъ при Свищовъ) готитѣ се раздѣлили една часть останала да обсажда тоя градъ, а другата минала Балкана и се опѫтила къмъ Филипополъ. Когато намѣстникътъ на долна Мизия Требонианъ Галъ побързалъ да дойде на помощь на Нове, галитѣ се отдръпнали къмъ градъ Никополъ на Янтра (Никюпъ). Самъ императоръ Деций въ началото на 250 г. дошълъ въ Мизия, пратилъ войска въ Дакия противъ карпитѣ и въ Македония, дето сѫщо проникнали готски тълпи, и следъ това нападналъ готитѣ при Никополъ и ги разбилъ. Остатъцитѣ отъ тѣхъ минали Балкана, за да се съединятъ съ ония готи, които до сега напраздно обсаждали Филипополъ. При Берое (Августа Траяна) готитѣ нападнали римската войска, която ги следвала, и я разбили. Следъ това тѣ превзели и Филипополъ и то чрезъ предателство на коменданта Л. Прискъ, който искалъ съ тѣхна помощь да се добере до императорския престолъ. Деций между това събралъ войската си при Ескусъ (Гигенъ на Дунава) и заедно съ Требониана Гала тръгналъ надоле по Дунава, за да пресече пѫтя на готитѣ, които искали да се оттеглятъ съ плячката си. При борбитѣ, които се завързали при Abrittus (дн. Абтатъ-Калеси) източно отъ Силистра, синътъ на Деций и следъ това и самъ той намерили смъртьта си (251 г.). Римската войска провъзгласила за императоръ Требониана Гала, който сключилъ миръ съ готитѣ и имъ обещалъ годишенъ трибутъ. Обаче следъ две години, ко-

гато намѣстникътъ на Мизия М. Емилий Емилианъ не изплатилъ цѣлия трибутъ, готитѣ отново минали границитѣ, но Емилианъ сполучилъ да ги разбие, вследствие на което войницитѣ го провъзгласили за императоръ.

Но не дълго следъ това (ок. 257 г.) готитѣ и тѣхнитѣ съседи отново минали Дунава, достигнали дори до Македония и насмалко щѣли да превзематъ и Тесалоника (Солунъ); сега по-голѣмата часть отъ провинцията Дакия била изгубена. Въ следнитѣ години бъркотията въ римската империя се засилила още повече; явили се безброй претенденти за престола, които бързо се смѣнявали единъ следъ другъ; къмъ това се прибавили войни, болести и други нещастия. Тепърва Аврелианъ (270—275 г.) успѣлъ да закрепи до нѣкъде разклатенитѣ основи на империята; той напусналъ окончателно Дакия, римскитѣ поселенци на която били премѣстени на югъ отъ Дунава, и уредилъ между горна и долна Мизия две нови провинции; побрѣжна Дакия (Dacia ripensis) на Дунава съ главенъ градъ Рациария (Арчаръ) и вѫтрешна Дакия (Dacia mediterranea) съ главенъ градъ Сердика.

Реформитѣ на Диоклетиана (284—305) засегнали и уредбата на провинциитѣ. Той раздѣлилъ империята на четири префектури, всѣка отъ които обхващала известенъ брой диоцези, които били управлявани отъ викарии (vicarii); диоцезитѣ, на брой дванадесеть, се разпадали на провинции (всичко 116). Тракия заедно съ долна Мизия и Скития влизала въ източната префектура (praefectura Orientis), а дветѣ Дакии и горна Мизия (или Moesia prima) влизали въ префектурата Илирикумъ. Диоклетианъ отдѣлилъ гражданската отъ военната власть; на чело на войскитѣ били поставени особни началници (duces).

Когато римлянитѣ установили властьта си въ Мизия и Тракия, градскиятъ животъ въ вѫтрешностьта на тия провинции билъ твърде слабо развитъ; тракитѣ и тогава

още продължавали да си живѣятъ въ села, нѣкои отъ които били укрепени, занимавайки се съ земледѣлие, скотовъдство и ловъ. Въ надписитѣ, запазени отъ римско време, ние срѣщаме имената на много тракийски села (κῶμαι, vici). Римлянитѣ, както и въ други провинции, дето нѣмало градове, тъй и въ Тракия и Мизия създали много градове,[1]) къмъ които били приписани и околнитѣ имъ села, т. е. последнитѣ били поставени подъ управлението и сѫдопроизводството на градскитѣ чиновници. Така напр. отъ единъ надписъ узнаваме, че къмъ гр. Филипополъ принадлижали 17 села. Сега и селата получили известна уредба; тѣ си избирали общински чиновници (κωμάρχαι), взимали решения за издигане на сгради и паметници, имали си общински имотъ и пр.

За произхода на градоветѣ и романизацията на дунавскитѣ области твърде много съдействували римскитѣ легиони, които стояли тука въ укрепени станове. Понеже Мизия въ стратегическо отношение била една отъ найважнитѣ провинции, въ нея имало винаги много римска войска. Въ горна Мизия още отъ 86 год. се намирали два легиона: четвъртиятъ Флавиевъ въ Рациария (Арчаръ) и седмиятъ Клавдиевъ въ Виминациумъ (Костолацъ). Сѫщо и въ долна Мизия отначало имало два легиона: първи Италийски въ Нове (Стъкленъ при Свищовъ) и пети Македонски въ Oescus (Гигенъ). Следъ обръщането на Дакия въ римска провинция, Рациария и Ескусъ изгубили стратегическото си значение, затова четвъртиятъ Флавиевъ легионъ билъ премѣстенъ въ Сингидунумъ (Бѣлградъ), а пети Македонски въ Troesmis (Иглица въ Добруджа). Въ 101 г. дошълъ въ Мизия и XI Клавдиевъ

[1]) Културата въ римската империя имала изключително градски характеръ; селото много слабо било засегнато отъ нея. Макаръ селското население да образувало основата на сѫществуването на империята и на нейния културенъ разцвѣтъ, държавата ни най-малко не се интересувала за благосъстоянието на селото; селянитѣ трѣбвало само да работятъ и да даватъ войници.

легионъ и се установилъ въ Дуросторумъ (Силистра). Следъ изгубването на Дакия легионитѣ били разпредѣлени така: въ горна Мизия IV Флавиевъ легионъ (лагеръ въ Singidunum) и VII Клавдиевъ (въ Костолацъ); въ нова Дакия XIII Гемина (въ Рациария) и V Македонски (въ Ескусъ); въ долна Мизия I Италийски (въ Novae) и XI Клавдиевъ (въ Дуросторумъ).

Легионитѣ въ римскитѣ провинции живѣяли въ укрепени станове, които разбира се, се намирали подъ военно сѫдопроизводство. Обикновено войската била следвана отъ пазаркати, занаятчии, лавкаджии, дребни търговци и леки жени, които си построявали извънъ стана бараки (канабе), дето излагали стокитѣ и доставяли на войницитѣ всичко необходимо. Съ течение на времето тия бараки се обръщали въ кѫщи и така произлизало цѣло селище, което носѣло името на съответния легионъ (canabae legionis). Въ тия канаби се поселвали и много ветерани, които, следъ като изкарвали военната си служба, предпочитали да останатъ на сѫщото мѣсто, дето прекарали толкова години и дето често си били създали и семейство. Канабитѣ, които не били нито градове, нито села, си имали и уредба, която приличала на уредбата на дружествата; жителитѣ имъ си избирали съветъ (ordo) отъ декуриони и единъ военен председатель (curator veteranorum или civium Romanorum). Къмъ края на I в. сл. Хр. вмѣсто военен началникъ се явяватъ двама граждански чиновници, които сѫ и жреци, и единъ едилъ. Обаче въ времето отъ Траяна до Севера канабитѣ получили градско право, т. е. били обърнати въ колонии или муниципии.

Понеже до времето на императора Адриана римскитѣ легиони се попълвали отъ Италия и романизуванитѣ вече западни провинции, то ветеранитѣ, които оставали да живѣятъ въ Мизия, били най-важнитѣ проводници на романизацията въ тая провинция. Въ помощнитѣ войски

(auxilia) сѫ служели наистина и младежитѣ, набирани отъ покореното население, но тѣ обикновено не били оставяни да служатъ въ своето отечество, ами били пращани въ други провинции; и ако следъ службата си се завръщали въ отечеството си, тѣ сѫщо били вече романизувани.

И въ Мизия главнитѣ градове по Дунава сѫ изникнали покрай легионскитѣ станове, къмъ които била присъединявана часть отъ територията на туземното селско население [1]) Така произлѣзла Рациария (Арчаръ, запазено е старото име на града), дето рано още е била съградена римска крепость, а може би и станция на дунавската римска флота. Нека прибавимъ тукъ, че дунавската флота била създадена сѫщевременно съ учредяването на дунавскитѣ провинции. Отначало тя се разпадала на два дѣла: панонска и мизийска (classis Moesica), на чело на която стояли префекти. Тя станувала не само по Дунава, но отдѣлни части отъ нея се намирили и по притоцитѣ му. Изобщо Дунавскитѣ пристанища въ римско време играли важна роля въ военно и стопанско отношение, както ни учатъ и релиефитѣ на Траяновата колона въ Римъ.

Въ време на Траяна Рациария била обърната въ колония (colonia Ulpia Ratiaria); по-късно била главенъ градъ на побрѣжна Дакия и притежавала и фабрика за оръжия. Споредъ Приска Рациария била голѣмъ и многолюденъ градъ; това се потвърждава и отъ многобройнитѣ паметници, които сѫ открити тука: хубави надгробни плочи, сводести гробници, златни накити (фибули, огърлици, гривни, пръстени, обеци и пр). Къмъ тоя градъ е било приписано и селището Бонония, дето сѫщо имало крепость.

---

[1]) Селянитѣ вѣроятно били задължени да даватъ часть отъ продуктитѣ си на легиона и да помагатъ на войницитѣ съ личенъ трудъ; ср. Rostovtzeff, Social and econ. history of the Roman empire 226.

После трѣбва да споменемъ Ескусъ (Гигенъ), който сѫщо получилъ право на колония (colonia Ulpia Oescensium), Нове (Novae, Стъкленъ при Свищовъ) и Дуросторумъ. Въ надписитѣ на последния градъ се споменуватъ канабитѣ на легиона (cives Romani et consistentes in canabis Aeliis Leg. XI Claudiae), които носѣли името на Адриана. Въ време на Марка Аврелия (между 169—176 г.) тѣ получили гражданско право на муниципия (municipium Aurelium). Тоя градъ билъ и митнишка станция на Илирийската область (publicum portorii vectigalis Illyrici) и важенъ кръстопѫть; отъ тука се отдѣлялъ единъ друмъ къмъ Марцианополъ. И канабитѣ при Тресмисъ въ времето на М. Аврелия станали муниципия.

Известни ни сѫ имената и на други селища покрай Дунава, които отчасти сѫществували още въ предримско време, а въ римско време били укрепени и служели като станции на крайдунавския друмъ. Напр. Бонония (Видинъ), Реметодия (12 римски мили източно отъ Арчаръ), Алмумъ (при устието на р. Ломъ), Помодиана (Малтепе при с. Лабецъ), Камиструмъ, източно отъ устието на Цибра, Августа (при Хърлецъ на Огоста), Утумъ при р. Витъ, Секуриска (при с. Черковица, Никополско), Димумъ, Тримамиумъ, Сексанта Приста (Русе), [1]) Апиария, Трансмариска (Тутраканъ) и пр.

Римскитѣ градове и крепости покрай Дунава още не сѫ проучени; обаче случайнитѣ находки и частичнитѣ разкопки, които се предприеха преди нѣколко години въ Ескусъ и които дадоха твърде важни резултати, ясно ни показватъ, че тия градове въ II и III в. достигнали голѣмъ разцвѣтъ и благоденствие. Не може да има съмнение, че систематичното изследване на тия градове ще ни даде ценно градиво за историята на римското владичество въ Мизия. Отъ открититѣ до сега епиграфски паметници ние добихме сведения и за уредбата на тия градове.

[1]) Името Sexaginta Prista бѣше ни известно само отъ старитѣ писатели; обаче въ 1900 г. близу до офицерския клубъ въ развалинитѣ на една сграда се откриха четири милиарни стълба, въ които се чете името на града (a LX Pristis). Обикновено се приема, че това селище е било пристанище на римската дунавска флота, основано отъ Траяна и наречено „шестдесеть ладии". Обаче напоследъкъ нѣкои учени изказаха възражения противъ това мнение.

Колониитѣ, муниципиитѣ и латинскитѣ градове въ провинциитѣ имали уредба, подобна на италийскитѣ, но се отличавали по това, че плащали всички провинциални данъци (каквито въ Италия нѣмало); освенъ това тѣ били подчинени на надзора и сѫдебната власть на римския провинциаленъ намѣстникъ (легатъ). Въ императорската епоха колониитѣ се ползували съ по-добро положение, отколкото муниципиитѣ. На колониитѣ били давани и извънредни привилегии, именно освобождение отъ надзора на намѣстника, освобождение отъ поземленъ и поглавенъ данъкъ или пъкъ италийско право, което се състояло въ това, че, освенъ споменатитѣ привилегии, колониститѣ добивали право на собственостъ надъ земитѣ си като римски граждани (квиритарна собственость).

Не ще бѫде излишно тука да се запознаемъ накѫсо съ уредбата на колониитѣ и муниципиитѣ, която била еднаква; и въ обикновения юридически езикъ думата муниципиумъ означавала всички видове римски градове.

Преди всичко трѣбва да забележимъ, че градътъ заедно съ своя окрѫгъ и всички населени мѣста въ него (territorium, regio) съставялъ едно цѣло, една община; пълноправни граждани на тая община били само земевладелцитѣ (possessores), въ земитѣ на които работѣли роби и дребни арендатори (колони). Уредбата на муниципиитѣ и колониитѣ е била копие отъ римската. Висшитѣ магистрати, които се избирали ежегодно, се наричали дуумвири (дуовири), които упражнявали и ограни-

чено сждопроизводство и имали върховния надзоръ надъ финансиитѣ. Тѣ се грижели и за обществения редъ и спокойствие, за което разполагали съ помощници и роби (полиция). Въ случай на нужда, по решение на общинския съветъ, тѣ могли да свикватъ подъ оржжие и гражданитѣ.

По-нататъкъ трѣбва да споменемъ двамата едили, които се грижели за пазаритѣ, пѫтищата, игритѣ и за раздаване на жито; тѣ се смѣтали като колеги на дуумвиритѣ, макаръ да имали по-доленъ чинъ; после идатъ двамата квестори, които завеждали общинската каса.

Дуумвритѣ, когато извършвали ценза — това ставало всѣки петь години — получавали титла квинквенали (quinquennales, петогодишни); резултатитѣ отъ ценза тѣ препращали на органитѣ на централната власть. Тѣ отдавали на търгъ обществени работи, давали подъ наемъ общинскитѣ имоти, и установявали и листата (ordo) на съветницитѣ.

Приходитѣ на общинитѣ били отъ дохода на общинскитѣ имоти, октроа, данъци, за които решавалъ съветътъ, подаръци отъ магистратигѣ и частни лица и пр. Отъ тия приходи били поддържани пѫтищата и общественитѣ здания, училищата, култътъ и т. н.

Не липсували, разбира се, и жреци за култа на римскитѣ божества (авгури и понтифици), за култа на императоритѣ (sacerdotes, flamines) и за тоя на домашнитѣ богове.

Съвещателната власть въ муниципиитѣ се представяла отъ съвета (ordo) на декурионитѣ, който обикновено ималъ 100 члена. Той билъ компетентенъ за всички важни въпроси, особно отъ финансовъ характеръ, издавалъ решения (декрети), задължителни за всички граждани, и се произнасялъ като апелативна инстанция върху размѣра на глобитѣ, налагани отъ магистратитѣ. Листата на декурионитѣ била установявана всѣки петь години отъ

квинквеналитѣ; въ съвета (курията) влизали преди всичко всички бивши магистрати, сѫщо и лица, на които съветътъ подарявалъ магистратско право, безъ да сѫ заемали действително нѣкоя муниципална служба (единъ видъ фиктивни магистрати); при липса на достатъчно кандидати за попълване на законния брой на декурионитѣ, квинквеналитѣ приемали по свое усмотрение и други лица. Понеже римлянитѣ навсѣкѫде предпочитали имотната класа, декуриони могли да станатъ само лица съ известенъ ценъзъ; тѣ заедно съ магистратитѣ образували муниципалната аристокрация и били натоварени съ разни тегоби, било задължителни, било доброволни. За честьта, която имъ се правила съ избора, тѣ внасяли въ общинската каса известна сума (summa honoraria), раздавали парични дарове на гражданитѣ, уреждали на свои разноски игри, предприемали обществени постройки и т. н.

Следъ победитѣ на императора Траяна надъ дакитѣ, дунавскитѣ провинции прекарали дълъгъ периодъ на мирно развитие; [1]) затова и най-голѣмиятъ брой отъ паметницитѣ, запазени у насъ отъ римско време, принадлежи на II и III в. сл. Хр. Императоръ Траянъ, безспорно единъ голѣмъ пълководецъ и държавникъ, има най-голѣми заслуги и за културното повдигане на Мизия и Тракия; неговата дейность е оставила такива дълбоки следи, че името му е запазено въ паметьта на народа чакъ до днешенъ день. Въ честь на победата си надъ Дакия той издигналъ голѣмъ паметникъ (tropaeum Traiani) при днешното Адамклиси въ южна Добруджа. Споменахме вече по-горе за основанитѣ отъ него колонии въ Мизия; той създалъ тамъ и нови градове: Никополъ

[1]) Нека забележимъ, че изобщо римската империя въ първитѣ три четвъртини на II в. се е управлявала отъ редица способни, честни и вѣрни на дълга си императори, които работили най-съвестно за благото на държавата и цѣлокупното ѝ население. Това е било епоха на просветенъ абсолютизъмъ.

на Янтра (дн. Никюпъ), за споменъ на победитѣ си надъ дакитѣ, и Марцианополъ (при Девня); тия два града, които получили уредба на гръцки общини, бързо разцъвнали. Разкопкитѣ, които се предприеха на мѣстото на Никополъ, ни учатъ, че той билъ голѣмъ и добре устроенъ градъ. Градътъ завземалъ пространство повече отъ два квадратни километра и е билъ обкржженъ съ дебела стена, укрепена съ кули. Откритъ е форумътъ, дето се е намирало и зданието на съвета, сжщо и остатъци отъ други сгради и отъ театъра; намерени сж много колони, архитрави, капители, подставки на статуи съ надписи, водопроводъ, скулптурни произведения и т. н. Надписитѣ ни даватъ ценни сведения за уредбата на града, за религията, за произхода на населението му, за историята на провинцията и т. н.

Въ Тракия, следъ като станала римска провинция, не били оставени римски гарнизони; въ военно отношение тая провинция била подчинена на намѣстника на Мизия. Затова въ Тракия и въ римско време преобладавала елинистичната култура и гръцкиятъ езикъ; латинскиятъ езикъ е билъ само официаленъ. Основанитѣ отъ римскитѣ императори градове сж били уредени по типа на гръцкитѣ общини (политии); тѣ си имали общински съветъ (βουλή) и народно събрание (δῆμος), колегия отъ архонти или политархи, агораноми (пазарни чиновници), ковчежници (ταμίας) и т н.

Първоначално Тракия е била раздѣлена на стратегии (воеводства), каквито, може би, сжществували и въ предримско време; всѣка стратегия носѣла името на главното племе, което я населявало, и се управлявала отъ воененъ началникъ (стратегъ). Стратегиитѣ били раздѣлени на по-малки административни и териториални единици, които се наричали фили (триби); последнитѣ се разпадали на комархии (κωμαρχία), въ които влизали по-голѣмъ или по-малъкъ брой села. Нѣкои отъ

стратегиитѣ въ II в. сл. Хр. сж били присъединени къмъ територията на новосъздаденитѣ градове.

Въ долна Мизия часть отъ селата на домашното население била присъединена къмъ областьта на старитѣ гръцки колонии, макаръ жителитѣ на тия села да не участвували въ управлението на градоветѣ. Напротивъ гражданитѣ, които придобивали имотъ въ земята на селото, ставали членове на селската община и заедно съ първенцитѣ на селото образували единъ видъ сенатъ и си избирали магистри или магистрати. Селата отъ една опредѣлена територия си назначавали единъ представитель (quinquennalis), който вѣроятно ималъ задача да разхвърля между собственицитѣ данъцитѣ, които трѣбвало да плащатъ на държавата или на града, а сжщо и личнитѣ тегоби.

Подобна уредба се развила и въ другитѣ области на старото население въ Мизия. Римскитѣ граждани (ветерани и пр.), които се поселвали въ селскитѣ общини, образували заедно съ романизуванитѣ вече по-богати туземци едно малцинство отъ собственици покрай масата селяни и арендатори, които обработвали земята имъ. [1])

До края на I сл. Хр. въ Тракия били основани само два града; императоръ Клавдий основалъ Апри (colonia Claudia Aprensis, при дн. Айнарджикъ), а Веспасианъ — Деултумъ, Девелтъ (colonia Flavia pacis Deultensium, при с. Якъзлии до Бургазския заливъ), дето поселилъ ветерани отъ осмия легионъ. Въ времето на Флавиитѣ и Филипополъ получилъ градско право; въ тоя градъ, който сжщо достигналъ голѣмъ разцвѣтъ, се събирало и провинциалното събранис (κοινόν) на Тракия. [2])

[1]) M. Rostovtzeff, Social and economic history of the Roman empire 231 сл.

[2]) Въ провинциалнитѣ събрания участвували делегати, избирани отъ градоветѣ на съответната провинция. Тия събрания обсжждали мѣстнитѣ нужди на населението, устройвали праздници, и могли да се обръщатъ и къмъ императора, за да му излагатъ своитѣ искания.

Траянъ далъ градско право и на други селища въ Тракия: Сердика (София), Пауталия (Кюстендилъ), Никополъ при Места (до Неврокопъ), Топиръ при устието на Места и Анхиало. Всички тия градове носѣли прѣкоръ Улпия (Ulpia) въ честь на Траяна. Но той създалъ въ Тракия и нови градове; напр. Августа Траяна (Стара-Загора), основана на мѣстото на по-старо тракийско селище Берое; Плотинополъ (близо до дн. Димотика), нареченъ по името на Траяновата жена Плотина; Траянополъ (при с. Лѫджа Кьой, не далечъ отъ Деде-Агачъ), койтоималъ и бани и съ време станалъ значителенъ културенъ центъръ. И тия градове получили уредба на гръцки общини, тъй щото може да се каже, че Траянъ продължилъ въ Тракия културното дѣло на Филипа II Македонски.

Гръцкитѣ колонии по нашия черноморски брѣгъ, между които въ римско време първо мѣсто завземалъ гр. Томи, имали особна наредба; тѣ образували съюзъ, който билъ нареченъ „пентаполия на лѣвия брѣгъ на Понта“ или „съюзъ на елинитѣ“. Въ II в. сл. Хр. къмъ пентаполията билъ прибавенъ още единъ градъ, та съюза сега се нарекъкъ хексаполия. Въ него влизали следнитѣ градове: Томи, Истросъ, Калатисъ, Дионисополъ, Одесосъ и Месемврия. [1])

За културното възмогване на Дунавскитѣ повинции не малко сѫ съдействували многобройнитѣ удобни пѫтища, създадени тукъ отъ римлянитѣ; следи отъ тия пѫтища сѫ запазени у насъ до днешенъ день. Наистина, тѣ сѫ били градени преди всичко по военно-стратегични съображения, именно да улесняватъ движението на войскитѣ и превоза на военни материяли и припаси. Обаче съ време тѣ станали и важни линии за търговски и културни сношения на Мизия и Тракия съ другитѣ провинции на империята.

Отъ единъ запазенъ надписъ узнаваме, че още презъ време на императора Тиберия войници отъ IV Скитски и V Македонски легионъ сѫ работили крайдунавския пѫть въ горня Мизия. Траянъ продължилъ тоя пѫть, като разбилъ скалитѣ при желѣзнитѣ врати, за да се добие по-голѣма широчина за пѫтя. Следъ покоряването на Дакия, крайдунавскиятъ пѫть билъ продълженъ чакъ до Черно море. Първото известие за римскитѣ друмове въ Тракия имаме отъ 61 г. сл. Хр.; въ единъ надписъ намѣренъ при с. Михилци се говори, че императоръ Неронъ заповѣдалъ да се построятъ по важнитѣ пѫтища на Тракия гостоприемници (tabernae) и конаци (praetoria) за пѫтницитѣ и държавнитѣ чиновници. Римскиятъ друмъ отъ Бѣлградъ презъ София и Пловдивъ за Цариградъ носи въ преданието името на Траяна, макаръ да не е билъ съграденъ отъ него; но вѣроятно е, че той е билъ поправенъ отъ тоя императоръ. Може обаче да се приеме за сигурно, че създаденитѣ отъ него градове въ Мизия и Тракия сѫ били свързани и съ пѫтища. Градъ Никополъ при Янтра е билъ важенъ кръстопѫть; той е билъ свързанъ съ Нове и съ Ескусъ, а къмъ изтокъ презъ Марцианополъ съ Одесосъ (Варна); други друмъ е водѣлъ отъ Никополъ презъ Твърдишкия проходъ къмъ Кабиле (при Ямболъ), отъ дето се отдѣлялъ единъ клонъ къмъ Анхиало, други къмъ Августа Траяна, трети по р. Тунджа къмъ Адрианополъ, Плотинополъ и Траянополъ. Отъ Ескусъ презъ Мелта

1) Въ България сѫ намерени два надписа, които съдържатъ интересни сведения за градоветѣ Калатисъ и Дионисополъ; единътъ отъ тѣхъ, открить при „Костена рѣка“ (Шуменско), представя почетно решение на Калатианцитѣ въ честь на гр. Аполония (Созополъ); за жаль началото на надписа, който е отъ ок. 100 г. пр. Хр. е загубено. Другиятъ надписъ (ок. 48 г. пр. Хр.), намеренъ въ Балчикъ, съдържа решението на народа и съвета на гр. Дионисополъ, съ което се награждава съ златенъ венецъ гражданинътъ Акорнионъ заради щедростьта му и услугитѣ, които принесълъ на съгражданитѣ си. Въ тоя надписъ намираме ценни сведения и за историята на града и отношенията му къмъ мощния дакийски царь Буревиста.

(Ловечъ) е водѣлъ друмъ презъ Троянския проходъ за Пловдивъ, дето се е свързалъ съ главния друмъ Бѣлградъ — Цариградъ. Ескусъ е билъ свързанъ съ друмъ и съ Сердика, отъ дето е водѣлъ другъ пѫть за Пауталия, Щипъ, Стоби (Градско), Битоля. По южния брѣгъ на Тракия отъ Солунъ е водѣлъ друмъ къмъ Цариградъ, а Солунъ презъ Македония и Албания билъ свързанъ чрезъ Виа Егнатия съ Адриатическото море при Дирахионъ (Драчъ).

Римскитѣ друмове били измѣрвани и снабдявани съ милиарни стълбове, въ които било означавано въ римски мили разстоянието отъ изходната точка на пѫтя или отъ по-важната станция. Тия пѫтни колони обикновено иматъ и надписи, които споменуватъ провинциалния управитель, или императора или лицето, което било натоварено съ постройката или поправката на пѫтя, или името на града, отъ дето почвало броенето на милитѣ. Голѣмъ брой подобни стълбове сѫ намерени и у насъ и отъ тѣхъ ние черпимъ важни сведения за историята на Тракия и Мизия. Станциитѣ покрай друмоветѣ заедно съ разстоянията между тѣхъ сѫ отбелезани въ римскитѣ пѫтеводачи (итинерарии), които ни сѫ запазени.

И проучването на римскитѣ пѫтища и тѣхнитѣ станции у насъ е още въ началото си; а това е належаща задача на нашата археология, защото това проучване ще спомогне да разяснимъ важни въпроси изъ областьта на политическата и културна история на българската земя.

VII

Макаръ че градоветѣ, които сѫ процъвтѣвали въ римско време въ българската земя, не сѫ още разкопани въ по-голѣмъ размѣръ, все пакъ ние разполагаме вече съ голѣмъ брой най-разнообразни паметници отъ тая епоха, които ни позволяватъ да си съставимъ

понятие за развитието на изкуството, религията и обществено-политическия животъ на римскитѣ провинции Тракия и Мизия.

Погребалнитѣ могили отъ римско време се отличаватъ отъ по-старитѣ, за които говорихме по-горе, и по голѣмитѣ си размѣри и по по-сложното устройство на гробоветѣ. Нека споменемъ напр. гробницата, открита въ една могила въ Пловдивъ, източно отъ Джамбазъ-тепе; гробната стаичка въ форма на саркофагъ (вѫтрешна основа 1·95×0·70 м.) била изградена отъ каменни блокове, върху които има единъ пластъ отъ тухленъ градежъ; извѫтре стенитѣ сѫ измазани съ хоросанъ, покривътъ на гробницата се образува отъ три голѣми блока; въ южната ѝ стена е издълбана въ камъка една ниша. Погребението на трупа е станало чрезъ изгаряне върху огнище, което е било открито край северната страна на гробницата. Тамъ сѫ намерени обгорѣли останки отъ дървенъ ковчегъ, гвоздеи, остатъци отъ желѣзни предмети, чирепи отъ глинени сѫдове и пр. Въ гробницата сѫ открити желѣзни орѫжия и сѫдове, бронзови сѫдове, сребърни чаши, украсени съ релиефи, златни листове отъ вѣнецъ, каквито сѫ откривани и въ други тракийски гробове, златенъ пръстенъ, глинени сѫдове, стъкленици и остатъци отъ други предмети отъ различенъ материялъ. Но най-главниятъ предметъ, открить въ тая гробница, е единъ шлемъ-маска отъ сребърна тенекия съ индивидуални чърти (портретъ); тоя шлемъ-маска (обр. 27) представя особна вариация на погребалнитѣ маски, които съ били поставяни върху главата на мъртвеца. Нашата гробница, въ която е билъ погребенъ може би римски офицеръ отъ тракийско потекло, е отъ около срѣдата на I в. сл. Хр.

Друга могила (диам. 14 м., вис. 4 м.) е била разкопана въ околностьта на Мощени (Кюстендилско); останкитѣ отъ изгорения трупъ сѫ поставени върху пластъ

отъ глина, а до тѣхъ сѫ били намерени една бронзова патера и други бронзови сѫдове, голѣми желѣзни гвоздеи, откѫслеци отъ стъкленици и глинени сѫдове. Всички тия предмети били покрити съ пластъ отъ глина, върху който имало другъ пластъ отъ ситенъ пѣсъкъ, следъ това другъ пластъ отъ глина, въ който били намерени

Обр. 27. — Шлемъ-маска отъ Пловдивъ.

полуизгорени овчи кости и чирепи отъ глинени сѫдове, вѣроятно остатъци отъ жертва за умрѣлия. Върху тия пластове била насипана самата могила.

На сѫщото мѣсто сѫ били открити и други могилни погребения, а освенъ това и една сводеста гробница, градена отъ тухли съ хоросанъ, въ която били открити остатъци отъ изгоренитѣ трупове на мѫжъ и жена,

останки отъ пожертвуванитѣ животни, сѫдове и пр. Извънъ гробницата били намерени бронзови кѫсове и желѣзна юзда, което показва, че билъ погребенъ и коньтъ на умрѣлия.

По-нататъкъ заслужава внимание единъ гробъ, откритъ въ периферията на една могила източно отъ с. Караачъ (Анхиалско); въ него, освенъ бронзови сѫдове, се намери единъ бронзовъ шлемъ съ коническа форма, украсенъ съ релиефи, представящи боговетѣ Марсъ, Атина, Аполонъ, Виктория, Меркури и Посейдонъ. Тоя шлемъ сигурно е мѣстно тракийско произведение и представя голѣмъ наученъ интересъ.

Една отъ най-голѣмитѣ тракийски могили е могилата при с. Пастуша (Пловдивско), която е била разкопавана много пѫти отъ 1850 г. насамъ; повечето отъ намеренитѣ въ нея предмети, главно колесници, сѫ били изнесени на чужбина. Въ по-ново време се намери тамъ още една колесница съ две колела, която биде възстановена и сега е изложена въ Народния музей въ София. Презъ 1923 г. е била намерена колесница съ многобройни украшения въ едно лозе при с. Могилово (Чирпанско); една часть отъ открититѣ предмети, които представятъ твърде голѣмъ художественъ и културно-историченъ интересъ, е запазена въ Пловдивския музей, и друга въ Старо-Загорския; желателно е обаче, всички тия предмети да се събератъ на едно мѣсто и да се направи опитъ да се възстанови колесницата. Тия предмети сѫ: три бронзови бюста на Херакла (обр. 28), три глави на Горгона (кръгли релиефи), две конни статуйки на амазонка, четири бюста на Леда, четири бюста на Артемида, четири капаци на ситѣ съ маска на лъвска глава, женски бюстъ съ торква на шията и другъ бюстъ съ огърлица, разни други орнаменти на колесницата, бронзови и желѣзни части отъ нея, четири желѣзни обрѫча и пр. Заедно съ тия предмети сѫ били открити и кости отъ два коня. За

Обр. 28. – Бронзовъ бюстъ на Херакла отъ Могилово.

жалость и това важно находище не е било доразследвано по научень начинъ. Като се ползуваме отъ аналогията на скитскитѣ погребения въ южна Русия, ще трѣбва да предположимъ, че Могиловската колесница е била погребалната колесница на умрѣлия и че конетѣ сѫ били умъртвени следъ погребението и заровени заедно съ колесницата.

Колесници или части отъ тѣхъ сѫ били откривани и на други мѣста въ България. Така напримѣръ при с. Иситлии (Карнобатско) се намериха въ една могила бронзови и желѣзни части на колесница, между които единъ хубавъ бюстъ на сатиръ. Обаче тепърва следъ като се направятъ систематични разкопки на повече могили, ще можемъ да си съставимъ по-ясно понятие за погребалнитѣ обичаи на тракитѣ въ римско време.

Една интересна гробница отъ II в. сл. Хр. е била открита преди нѣколко години въ Балчикъ; тя се състои отъ подземна засводена гробна стая съ две гробни легла, и надъ нея една храмовидна надстройка. Въ гробницата сѫ открити: два златни пръстена, бронзово огледало, чаши, лъжички и други предмети отъ бѣлъ металъ; хубавъ бронзовъ кратеръ, украсенъ съ митологически фигури (отъ IV в. пр. Хр.), бронзови кани и ведра, бронзовъ тиганъ, бронзови лампи, стригилъ, разни желѣзни предмети (ножове и пр.), стъкленици, глинени сѫдове и лампички и пр.

Сѫщо и при с. Лъджане (Ловешко) се откри една гробница, която се е състояла отъ две части: сѫщинската гробница подъ земята, а отгоре постройка въ видъ на малъкъ храмъ. При разкопкитѣ се намериха части отъ саркофагъ, украсенъ съ релиефи (тракийски конникъ, убиването на тракийския царь Диомеда отъ Херакла и пр.), мраморни статуи, надгробенъ латински надписъ и пр. Гробницата е отъ II в. сл. Хр.

Заслужава да се спомене и некрополътъ (отъ II—

IV в. сл. Хр.), който биде открит презъ 1921 г. по южнитѣ склонове на Бунарджика въ Пловдивъ. Разкопанитѣ тука гробове съдържатъ бедни погребения; едни отъ гробоветѣ сѫ изградени и постлани съ тухли и покрити съ една или повече неправилно обдѣлани плочи; други сѫ иззидани отъ тухли, но не били покривани съ плочи; трети видъ гробници сѫ съградени отъ голѣми

Обр. 29. — Надгробенъ паметникъ отъ южна Тракия.

издути, сводести керамиди и сѫ покрити съ подобни, а за основа на гроба служи изгладената часть на скалата. Срѣщатъ се и гробове, които представятъ изкопани неправилни дупки, покрити съ каменни плочи. На това мѣсто се откриха и особенъ видъ гробове, които до сега не сѫ били срѣщани у насъ: изграждали отъ печени тухли и хоросанъ стена дълга до два метра, широка

1·20 м; върху тая стена поставяли труповетѣ единъ до другъ, заривали ги съ пръсть и ги покривали съ голѣми сводести керамиди.

Въ една отъ гореспоменатитѣ градени съ тухли гробници се откриха, освенъ две стъкленици, бронзовъ похлупакъ на огледало,украсенъ съ релиефъ, който представя сцени отъ детинския животъ на бога Диониса. Въ другитѣ гробове се намѣриха бронзови сѫдове и патери, глинени лампички, стъкленици и балсамарии, бронзовъ пръстенъ, бронзова ампула пр. Въ другъ гробъ се откри сребърна гривна, метално огледало и глинена статуйка на Венера; въ останалитѣ гробове се намериха бронзови сѫдове и патери, глинени лампички, стъкленици и балсамарии, бронзовъ пръстенъ, бронзова ампула, златна висулка, бронзова статуйка на куче и пр.

Обр. 30. — Мраморенъ надгробенъ паметникъ отъ Арчаръ.

Римското владичество въ България не е могло да не упражни влияние както върху обществения животъ на тракитѣ, тъй и върху изкуството, което сега възприело и чисто римски елементи. Римското влияние се долавя преди всичко въ надгробнитѣ паметници. Докато въ гръцкитѣ паметници главно мѣсто заѣматъ релиефитѣ и други украси (обр. 29), а надписътъ държи второстепенно мѣсто, въ римскитѣ паметници е обратно: надписътъ завзема

най-голѣмо мѣсто, орнаментитѣ играятъ второстепенна роля (обр. 30). Доста много такива паметници сѫ открити въ Мизия, макаръ че не липсуватъ съвсемъ и въ Тракия. Повечето отъ тѣхъ сѫ груби, и вѣроятно не сѫ били работени отъ специалисти майстори, а отъ самитѣ войници; но срѣщатъ се и по-хубави паметници, въ които надписътъ е обкржженъ съ релиефна рамка отъ лозови листа или бръшлянъ, а подъ надписа сѫ изваяни разни украшения (напр. ваза, отъ която излизатъ лозови клонки съ гроздове и пр.); сѫщо и полето надъ надписа се снабдява съ украси (акротери, розетки, фигури и пр).

Обр. 31. — Надгробна плоча съ погребално угощение отъ Варна.

Надгробнитѣ паметници отъ Тракия въ по-голѣмия си брой носятъ елинистически характеръ. Твърде често се срѣщатъ надгробни плочи съ релиефъ на погребално угощение: умрѣлиятъ е изобразенъ полулегналъ съ вѣнецъ на главата, до него седи на столъ жена му; предъ тѣхъ е сложена масичка съ ястия; близкитѣ имъ, които имъ прислужватъ, сѫ изобразени по-малки, отколкото хероизуваниятъ мрътвецъ и неговата съпруга. Най-много отъ тия паметници сѫ намерени въ черноморскитѣ колонии (особено въ Одесосъ), но се срѣщатъ и въ вѫтрешностьта на България (обр. 31).

Открититѣ у насъ каменни саркофази сѫ отъ гръцко-източенъ типъ, който се характеризува съ това, че и четиритѣ страни на саркофага сѫ украсени съ релиефи, а похлупакътъ му наподобява фронтоненъ покривъ съ акротери и керамиди. Между тия паметници важно мѣсто заема саркофагътъ отъ Арчаръ (въ Соф. народенъ музей), една отъ дългитѣ страни на който е украсена съ релиефъ на тракийски конникъ (локално влияние, обр. 32).

Обр. 32. — Саркофагъ отъ Арчаръ.

И скулптурнитѣ творения, които ни сѫ останали отъ римско време, представятъ интересъ за историята на провинциалното изкуство. Между тѣхъ се срѣщатъ статуи отъ чисто римски характеръ (напр. отъ Гигенъ и пр.), но има и такива, които сѫ работени споредъ по-стари гръцки оригинали и представятъ по-голѣма художествена

стойность; така напр. една статуйка на Атина отъ Ескусъ (Гигенъ) или пъкъ колосалната мрямарна статуя на богиня пакъ отъ сжщия градъ, която може да се смѣта като едно отъ най-забележителнитѣ творения на римското провинциално изкуство (обр. 33).

Обр. 33. — Мряморна статуя отъ Гигенъ.

Въ развалинитѣ на гр. Никополъ на Янтра (Никюпъ), дето се намериха и многобройни подставки на статуи съ надписи, се откри и една отлична статуя на Еросъ, вѣроятно копие отъ прочутата статуя на Еросъ отъ Праксителя, която се намирала въ Парионъ (М. Азия). (Обр. 34). Интересно е да забележимъ, че въ монетитѣ на Никополъ, Марцианополъ, Филипополъ, Пауталия се срѣщатъ образи на известни статуи на този славенъ гръцки ваятель, отъ което може да се заключи, че копия отъ тия статуи се намирали въ тия градове; виждаме, значи, колко популярно е било изкуството на Праксителя въ римскитѣ градове на Тракия.

Отъ статуитѣ на императоритѣ, които украшавали обществитѣ мѣста въ римскитѣ градове, е запазено много малко. Като образецъ отъ тоя клонъ на изкуството можемъ да споменемъ бронзовата глава на императора Гордиана III (обр. 35), намерена въ Никополъ (сега въ Народния музей въ София). Заслужава внимание и мряморната статуя на тракийски конникъ съ индивидуални чърти, намерена въ Караагачъ (Пловдивско).

По-нататъкъ трѣбва да споменемъ, че въ България сж открити и многобройни бронзови статуйки на гръцко римски божества, които били посвещавани въ различни светилища; повечето отъ тѣхъ сж малки и не представляватъ художественъ интересъ, но се срѣщатъ отдѣлни екземпляри съ голѣма художествена стойность; така напр. статуйката на Аполона (вис. 50.5 см.), намерена въ околностьта на Стара-Загора, която вѣроятно представя намалено копие на нѣкоя статуя отъ школата на Праксителя (обр. 36). Тия бронзови статуйки, пъкъ и украситѣ на тракийскитѣ колесници, за които говорихме по-горе, свидетелствуватъ за разцвѣта на художествения занаятъ въ римско време. Отъ това време сж запазени и много златни украшения (пръстени, гривни, обеци, гердани и пр.); твърде ценно е златното съкровище отъ Николаево (Плевенско), което се състои отъ седемь златни огърлици, осемь златни и две сребърни

Обр. 34. — Мряморна статуя на Еросъ отъ Никополъ.

гривни, златенъ ажуренъ пръстенъ съ надписъ, три чифта златни обеци, сребърна статуйка на дете, която служела като соленица и пр. (сега въ Софийския музей).

Важенъ изворъ за запознаване съ религията на тракитѣ въ римско време представятъ многобройнитѣ релиефи на божества, които сѫ намерени у насъ. Обик-

Обр. 35. — Бронзова глава на Гордиана III отъ Никополъ.

новено тѣ сѫ малки четвъртити плочи отъ мряморъ или варовникъ, отгоре закрѫглени, повечето съ груба, дори примитивна обработка; тѣ сѫ били поставяни въ светилищата като оброчни дарове. Голѣмиятъ брой на тия паметници свидетелствува, че въ римско време Тракия преживѣла религиозно възраждане. Най-много отъ тия

релиефи представятъ известния тракийски конникъ (Херосъ), богъ на земледѣлието, лова и подземния свѣтъ, който е билъ много популяренъ въ Тракия; до сега въ България сѫ открити около 50 светилища на тоя богъ и постоянно се откриватъ нови (обр. 37). Глинени релиефи (теракоти) на тоя богъ сѫ открити до сега само при с. Карамусалъ (Т.-Пазарджишко).

Много разпространенъ е билъ култътъ на бога Диониса (Сабазий, обр. 38), Зевсъ и Хера (напр. светилището при Копиловци, Кюстендилско), Асклепи и Хигия (светилище при Глава Панега, обр. 39), Аполонъ, Артемида[1]), Нимфитѣ (светилище при Саладиново, обр.40), Хераклъ, Хеката, Афродита и пр.

Често оброчнитѣ релиефи сѫ снабдени съ надписи, които по нѣ-

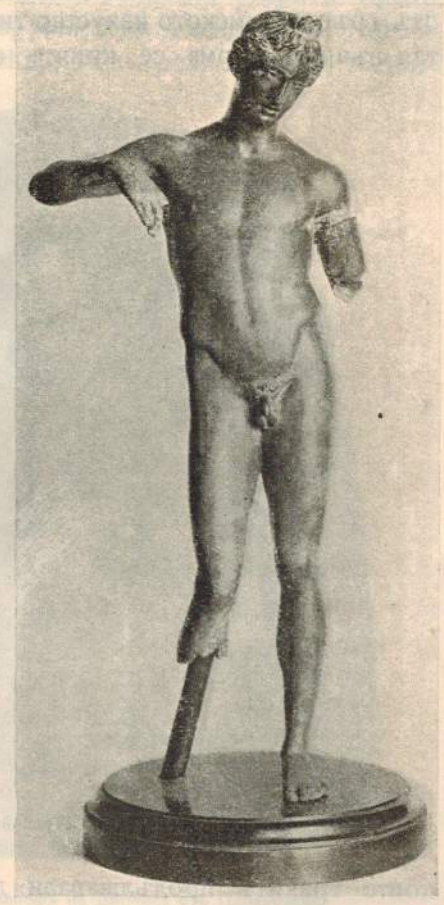

Обр. 36. — Бронзова статуйка на Аполона отъ Стара-Загора.

[1]) Едно светилище на Диана и Аполона се откри въ околностьта на гр. Фердинандъ (civitas Montanensium); намериха се много оброчни плочи и статуйки, които прецставятъ Диана, Аполона, Хигия, тракийския конникъ, Силванъ и пр. Но и това светилище не биде изследвано по-основно.

кога ни поднасятъ тракийски имена или прекори на божества, които не сж ни познати отъ други извори. Божествата сж били изобразявани споредъ създаденитѣ отъ гръцко-римското изкуство типове; но явно е, че подъ тая външна форма се криятъ старитѣ мѣстни богове,

Обр. 37. — Мраморенъ релиефъ на „Тракийски конникъ“ отъ Глава-Панега.

които тракитѣ продължавали да почитатъ по своя мистично-оргиастиченъ начинъ.

Въ Тракия проникнали и източнитѣ божества; между войницитѣ съ голѣма почить се ползувалъ персийскиятъ богъ Митра, победитель на злото и спаситель на душитѣ. Доста релиефи, посветени на тоя богъ, сж открити и у насъ. Въ нѣкои релиефи Митра е представенъ

като конникъ и бива удвоенъ, а между двата конника се изобразява и великата богиня-майка. Тая богиня срѣщаме и въ нѣколко бронзови релиефи, открити презъ 1921 не далечъ отъ Хисарлъка при Разградъ. И други източни божества се срѣщатъ въ релиефитѣ и надпи-

Обр. 38. — Мраморенъ релиефъ на Диониса отъ Пловдивско.

ситѣ: малоазиятската Кибела, сирийскитѣ Долихенъ и Хипсистъ и т. н.

Въ Мизия и Тракия сж открити вече и твърде много надписи на гръцки и латински, повечето отъ които пакъ сж отъ II и III. в. сл. Хр. Съдържанието имъ

е най-разнообразно: едни сѫ религиозни посвещения на разни божества върху жертвеници, оброчни плочи и пр.; други сѫ надгробни (по нѣкога въ стихове), трети почетни, издълбани върху подставки на статуи, обществени сгради, храмове и пр., които сѫ били издигнати въ честь на императоритѣ, провинциалнитѣ управители и други лица. Имаме и надписи, които съдържатъ дек-

Обр. 39. — Релиефъ на Асклепи и Хигия отъ Глава-Панега.

рети на народното събрание и съвета на разни градове (предимно отъ крайбрѣжнитѣ колонии). Между декретитѣ на императоритѣ заслужава особно внимание голѣмиятъ надписъ отъ с. Чакарларъ (Чирпанско), дето се е намирало тържището Пизосъ; той е отъ 202 г., отъ времето на на императора Септимия Севера.

Въ първата часть на тоя надписъ, следъ посвещението на императорския домъ, се съобщава за основа-

нието на тържището (емпорионъ) Пизосъ, което станало по благоволение на императора; следъ това въ четири редици се изброяватъ имената на жителитѣ отъ разни тракийски села, които се поселили въ новооснованото селище; повечето отъ тия имена сѫ тракийски, тъй щото тоя надписъ е единъ отъ най-важнитѣ извори за тракийската

Обр. 40. — Мраморенъ релиефъ на Нимфитѣ отъ Саладиново.

ономастика. Въ края се чете едиктътъ на императорския легатъ Сициний Кларъ относно политическата и сѫдебна уредба на селището и освобождението му отъ разни тегоби.

Друго тържище е открито при с. Гостилица, дето се намиратъ и остатъци отъ крепость; въ намеренитѣ тамъ гръцки надписи тържището носи тракийско име

Дискодуротересъ. Съ основанието на тия тържища (или stationes), които образували нови центрове на полуградски животъ, императорътъ преследвалъ цель да съз даде добри войници, които съ своитѣ укрепени селища да служатъ като защита противъ варварскитѣ нахлувания.

Особно трѣбва да споменемъ голѣмия надписъ, намеренъ въ 1868 г. въ мѣстностьта „Грамади“ при Горна-Джумая, който по-късно изчезналъ. Той съдържа молба на селянитѣ отъ с. Скаптопара до императора Гордиана III (238—244 г. сл. Хр.) и решението на самия императоръ. Въ тая молба селянитѣ се оплакватъ, че постоянно били безспокоени отъ войници и други лица, които се отбивали отъ пѫтя си и дохождали въ селото да искатъ безплатно жилище, храна, превозни средства и пр.; изтощени отъ тия насилия селянитѣ заплашватъ, че ще напуснатъ бащинитѣ си огнища, ако императорътъ не издаде декретъ, съ който да запрети тия своеволия. Тоя извънредно интересенъ документъ принадлежи къмъ една редица подобни паметници, открити и въ други провинции, които ни учатъ, че въ III сл. Хр. и селото се пробудило, вдигнало гласъ и влѣзло въ свръзка направо съ императоритѣ; тия паметници представятъ голѣма научна стойность и ни спомагатъ да си разяснимъ по-добре политическата и социална криза, която обхванала римската империя въ III сл. Хр.

За историята на римскитѣ помощни войски сѫ важни тъй наречените военни дипломи. Следъ като войницитѣ отъ тия части довършвали службата си, императорътъ имъ дарявалъ римско гражданско право, сѫщо и брачно право. При тоя случай той издавалъ декретъ, който съдържалъ имената на войницитѣ, които получавали това право. Декретътъ билъ издълбаванъ на бронзова плоча, която била излагана на опредѣлено мѣсто въ Капитола или Палатина въ Римъ. Заинтересуванитѣ войници получавали по едно копие отъ декрета

(диплома). Такива дипломи сѫ намерени и у насъ (до сега 11) и сега се пазятъ въ Софийския и Пловдивски музеи; нѣколко дипломи обаче сѫ били изнесени отъ

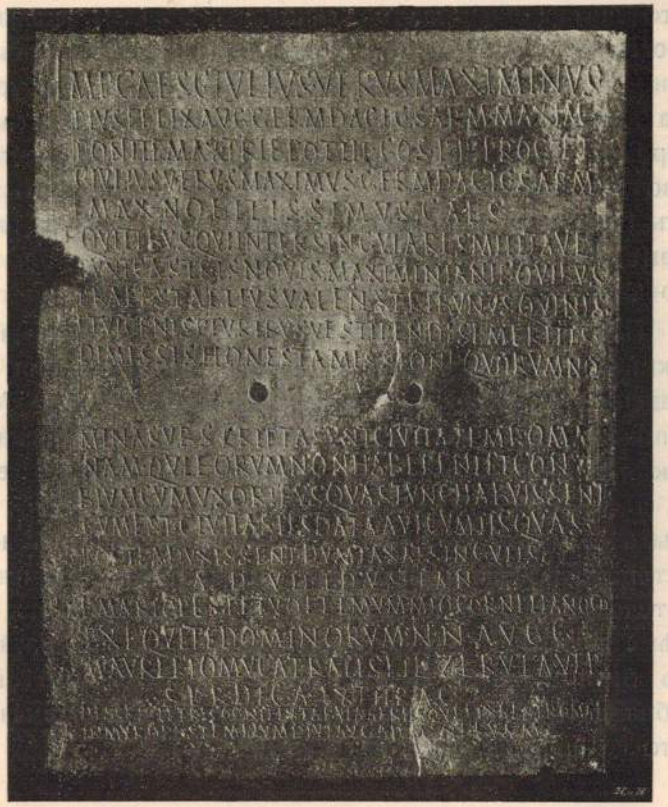

Обр. 41. — Военна диплома отъ Продановци (Самоковско).

България и сега се намиратъ въ чужди музейни сбирки (обр. 41).

Намеренитѣ у насъ надписи сѫ важни и въ друго отношение. Тѣ съдържатъ много лични имена на тракийци, отъ които езиковедътъ може да извади важни

заключения за характеристика на тракийския езикъ, който не е развилъ своя писменость и ок. VI в. сл. Хр. изчезналъ безследно. По тая причина и най-малкиятъ надписъ, който се открива у насъ, трѣбва да бѫде запазванъ, защото тия надписи често ни поднасятъ нови, непознати до сега имена. Изобщо надписитѣ ни даватъ твърде ценни сведения за провинциалното управление, за уредбата на градоветѣ и селата, за военното дѣло, за сгради и храмове, за географията и етнографията, за частния животъ на гражданитѣ и пр. Съ право казва единъ виденъ германски епиграфикъ (H. Dessau): „много пѫти старитѣ историци и хронисти даватъ само скелета, когато надписитѣ изпълватъ съ месо и кръвь".

Нека забележимъ най-после, че не малко древнотракийски географски имена (особно имена на реки) сѫ запазени въ български уста чакъ до днешенъ день. Това ни показва, че когато славянитѣ нахлули въ Мизия и Тракия, тѣ не изкоренили напълно по-старото население, а сѫ живѣели по-дълго време заедно съ него; по такъвъ начинъ тѣ сѫ могли да възприематъ отъ него по старитѣ имена, а вѣроятно и други битови елементи. Съ течение на времето тракитѣ били погълнати отъ по голѣмата славянска маса. Явно е, значи, че при изучването бита и антропологическия типъ на българитѣ, ние трѣбва да държимъ смѣтка и за тракийския елементъ, който се претопилъ въ тѣхъ. —

* * *

Въ горното бѣгло изложение ние не сме изчерпали всички видове старини, съ които е тъй богата нашата земя. Така напр. ние не споменахме голѣмото съкровище отъ златни сѫдове, което се намери миналата година при с. Вълчитрънъ (Плевенско); макаръ времето на неговия произходъ да не е още опредѣлено съ

сигурность, явно е, че то ни открива нова страница отъ историята на древното изкуство въ България. Ние не говорихме за многобройнитѣ остатъци отъ стари сгради, бани, крепости и пр., които не сѫ проучени основно; не говорихме за развитието на грънчарското изкуство (керамика) въ класическата и римска епоха, отъ което сѫщо притежаваме не малко остатъци. Но и това, що изложихме, е достатъчно да ни покаже, какво значение представятъ нашитѣ паметници за историята и археологията на нашата земя отъ предисторическо[1]) до римско време. Не по-малко важни и интересни сѫ паметницитѣ, запазени въ България отъ старохристиянската и следващитѣ епохи[2]); за тѣхъ ще се говори въ друга книжка, която ще бѫде издадена отъ фонда „Ив. Буровъ". Ние ще бѫдемъ доволни, ако горнитѣ ни редове спомогнатъ да се възбуди по-голѣмъ интересъ къмъ родната ни история и старина въ по-широки слоеве на нашето общество.

---

[1]) За предисторическото и ранноисторическото време ср. моята сказка въ IV отчетъ на Българския Археологически Институтъ (София 1924).

[2]) За тѣхъ ср. моята статия въ сп. „Слънце", год. II, стр. 214 сл.

Издания на Българския Археологически Институтъ въ София.

I. Известия на Българското Археологическо Дружество

Томъ I, 1910 г.	Цена	150 лева
Томъ II, 1911 г.	„	180 „
Томъ III, 1912/13 г.	„	220 „
Томъ IV, 1914 г.	„	200 „
Томъ V, 1915 г.	„	150 „
Томъ VI, 1916/18 г.	„	110 „
Томъ VII, 1919/20 г.	„	110 „

Всички 7 тома, взети наведнажъ, се отстжпватъ за 1000 лева.

II. Известия на Българския Археологически Институтъ

Томъ I, 1921/22 г.	Цена	180 лева
Томъ II, 1923/24 г.	„	180 „
Томъ III, 1925 г.	„	180 „

III. Художествени паметници на България

Кн. I. **А. Грабаръ,** Боянската църква. Цена 300 лева.

IV. Материали за историята на София

Кн. I. **Проф. Г. И. Кацаровъ,** Приносъ къмъ старата история на София. Цена 60 лева.

Кн. II. **А. Протичъ,** Архитектоническата форма на Софийската църква Св. София. Цена 80 лв.

Кн. III. **Проф. А. Иширковъ,** Градъ София презъ XVII вѣкъ. Цена 70 лева.

Кн. IV. **Д-ръ Б. Филовъ,** Софийската църква Св. София. Цена 240 л

Кн. V. **Р. Поповъ, проф. Г. И. Кацаровъ и Ю. Господиновъ,** Предисторически и старохристиянски паметници отъ София и околностьта. Цена 50 лева.

V. Други издания

Р. Поповъ и Н. А. Мушмовъ, Ржководство за разкопки, събиране и запазване на старини и монети. Цена 20 лева.

ЦЕНА 25 ЛЕВА.

0-60

АНТИКВАРНА
ЦЕНА 0.60 лв.
286